

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ГНАТЮКА

КАЛАУР СВІТЛАНА МИКОЛАЇВНА

УДК 378:316.485.6: 005.574 (043.3)

**СИСТЕМА ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ
СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ ДО РОЗВ'ЯЗАННЯ КОНФЛІКТІВ У
ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ**

13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня

доктора педагогічних наук

Тернопіль – 2019

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка, Міністерство науки і освіти України.

Науковий консультант: доктор педагогічних наук, професор
Олексюк Наталія Степанівна,
Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, професор кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Волкова Наталія Павлівна,
Вищий навчальний заклад «Університет імені Альфреда Нобеля», завідувач кафедри педагогіки та психології;

доктор педагогічних наук, професор
Корнещук Вікторія Вікторівна,
Одеський національний політехнічний університет, завідувач кафедри психології та соціальної роботи;

доктор педагогічних наук, професор
Тюріна Валентина Олександрівна,
Харківський національний університет внутрішніх справ МВС України, професор кафедри соціології та психології.

Захист відбудеться «14» лютого 2019 року об 11⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 58.053.03 у Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка (зала засідань, вул. М. Кривоноса, 2, м. Тернопіль, 46027).

Із дисертацією можна ознайомитися в науковій бібліотеці Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка за адресою: вул. М. Кривоноса, 2, м. Тернопіль, 46027.

Автореферат розіслано 11 січня 2019 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Мешко Г. М.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Як свідчать факти, з кожним роком розширюється спектр та зростає кількість кризових явищ в українському суспільстві, спостерігається загострення економічних, політичних, релігійних конфліктів, з'явився цілий комплекс проблем, пов'язаних із військовими діями на Сході. Як наслідок збільшується кількість соціальних негараздів і, відповідно, людей, які потребують соціальної допомоги. Саме фахівці соціальної сфери одними з перших приходять на допомогу у складних життєвих ситуаціях та допомагають розв'язувати проблеми своїх клієнтів. Їхня складна та різнопланова професійна діяльність спрямована на соціальний захист, соціальну адаптацію, соціальну допомогу, соціальну реабілітацію клієнтів соціальних структур та установ.

Під час виконання професійних обов'язків у фахівців можлива відкрита чи опосередкована конфліктологічна взаємодія як з клієнтами, так і зі своїми колегами чи партнерами. З огляду на це, очевидно є потреба вдосконалення професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери, на основі опанування ними способами виходу із внутрішньоособистісного конфлікту (інтелектуалізація, компроміс, раціоналізм, проекція, ідеалізація, ідентифікація, витіснення, заміщення, номадизм та ін.), використання методів і прийомів розв'язання міжособистісних конфліктів (вихід почуттів, позитивне ставлення, втручання «авторитетного третього», оголена агресія, примусове слухання, обмін позиціями, розширення духовного горизонту та ін.), оволодіння технологіями регулювання конфліктів (інформаційна, комунікативна, соціально-психологічна, організаційна).

У полі зору фахівця, який працюватиме у соціальній сфері, повинні бути практичні питання щодо форм розв'язання конфліктів, урахування суб'єктивних й об'єктивних факторів, які зумовлюють конфліктну поведінку, вибору оптимальних моделей та стратегій власної поведінки на різних стадіях конфлікту. Значущим моментом у професійній діяльності має стати усвідомлення того, що для ефективного виконання професійних обов'язків деструктивні наслідки конфлікту необхідно перевести у конструктивне русло.

Актуальність дослідження додатково зумовлена суспільним запитом щодо підвищення професійного рівня майбутніх фахівців соціальної сфери у площині організації толерантного й емпатійного міжособистісного спілкування як з клієнтами, так і з колегами. Нині у професійній лексиці соціального працівника, соціального педагога, психолога та практичного психолога увійшли такі конфліктологічні терміни, як «булінг», «мобінг», «егрегор», «депресія», «стрес», «тероризм» та ін. Конфлікти, з одного боку, суттєво шкодять міжособистісній комунікації та виконанню професійних обов'язків, а з іншого – стимулюють до рефлексії професійної діяльності. Фахівці соціальної сфери мають уміти розв'язувати конфлікти та налагоджувати медіаторську діяльність.

Визнання європейським співтовариством вагомості діяльності з розв'язання конфліктів відображено в Директиві Європарламенту «Про деякі аспекти медіації в цивільних та господарських спорах» (2008 р.). В Україні ці питання

задекларовано в Наказі Міністерства соціальної політики «Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги посередництва (медіації)» (2016 р.). Тобто майбутні фахівці соціальної сфери мають оволодіти високим рівнем готовності до розв'язання конфліктів для того, щоб використовувати їх як позитивний стимул для особистісного і професійного вдосконалення.

Конфлікти сприймаються як неминуче явище, яке необхідно не тільки вивчати, але й на яке варто активно впливати для запобігання негативних наслідків і реалізації конструктивних можливостей конфліктної взаємодії. Зокрема, проблема конфліктів є фундаментальною для психології (Є. Богданов, В. Галаган, Л. Долинська, Л. Карамушка, В. Шейнов та ін.), соціології та соціальної роботи (О. Даниленко, Р. Дарендорф, А. Здравомислов, Т. Сулімова, С. Філь та ін.). З педагогічних позицій досліджено: механізми попередження й управління конфліктами (Г. Антонов, Г. Ложкін, Ю. Лукін, В. Тюріна, Є. Юрківський та ін.); організацію переговорного процесу (А. Гірник, М. Пірен, Н. Пов'якель, І. Русинка, М. Цюрупа та ін.); потенціал конфліктів у підвищенні ефективності спілкування (Л. Балабанова, Н. Волкова, Л. Білоконенко, В. Корнещук, В. Нагаєв та ін.). У дисертаційних роботах А. Балендра, Г. Вошколуп, Т. Дзюби, І. Козич, О. Степаненко, М. Трухан, І. Шупти висвітлені теоретичні та практичні питання організації професійної підготовки майбутніх фахівців до розв'язання конфліктів. У ракурсі проблематики нашого дослідження значний інтерес становлять праці І. Зверевої, А. Капської, І. Козубовської, І. Мельничук, Н. Олексюк, В. Поліщук, Л. Романовської, А. Фурмана про організацію професійної підготовки майбутніх психологів, практичних психологів, соціальних педагогів та соціальних працівників.

Увага української наукової спільноти на професійній підготовці майбутніх фахівців соціальної сфери до розв'язання конфліктів є недостатньою. Цей факт, насамперед, зумовлений виникненням нових соціальних проблем в українському соціумі, що спричинили потребу в аналізі специфіки конфліктної взаємодії та використанні технологій ефективного спілкування і раціональної поведінки в конфлікті.

Професійна підготовка нової генерації фахівців, які зможуть забезпечити ефективне розв'язання конфліктів, вимагає реалізації системного підходу в неперервній освіті, що дасть змогу об'єднати наявні в конфліктології та професійній педагогіці напрацювання. Потребує вирішення низка питань, які пов'язані з обґрунтуванням принципів, підходів, організаційно-педагогічних умов, а також вимагає суттєвого вдосконалення навчально-методичний супровід освітнього процесу у закладах вищої освіти, що враховував би інноваційні технології. Відтак об'єктивно необхідним є створення цілісної системи професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери до розв'язання конфліктів.

Значущість порушеної проблеми посилюється виявленими суперечностями між:

– світовими тенденціями оновлення змісту професійної підготовки фахівців соціальної сфери та недосконалістю вітчизняного нормативного й навчально-

методичного забезпечення цього процесу відповідно до вимог міжнародних стандартів і потреб євроінтеграції;

– суттєвим підвищенням конфліктогенності українського суспільства загалом, збільшенням соціальних проблем і конфліктів в окремих верствах населення та відсутністю кваліфікованих фахівців, які б їх розв’язували;

– об’єктивною потребою цілеспрямованої діяльності з формування у майбутніх фахівців соціальної сфери готовності до розв’язання конфліктів у професійній діяльності та недостатнім рівнем реалізації системного підходу до такої діяльності й недостатністю її методичного забезпечення;

– необхідністю проектування й організації якісної професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери, компетентних у розв’язанні конфліктів на засадах неперервності, ступеневості й інтеграції, та інертністю освітнього процесу, орієнтованого на догматизацію знань і предметоцентризм;

– значним потенціалом навчальних дисциплін професійної й практичної підготовки, зміст яких охоплює питання конфліктології, та недостатнім використанням інноваційних педагогічних технологій під час їх викладання.

Актуальність проблеми, її недостатня теоретико-практична розробленість, необхідність подолання виявлених суперечностей, потреба в реалізації системного підходу, а також відсутність належного навчально-методичного забезпечення зумовили вибір теми дослідження **«Система професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери до розв’язання конфліктів у професійній діяльності»**.

Зв’язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження виконане в межах планової теми науково-дослідної роботи Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка «Теоретичні і методичні основи професійної підготовки фахівців соціальної сфери» (державний реєстраційний номер 0114U003074 (Шифр ПВІ-1)). Тему дисертації затверджено на засіданні вченої ради Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (протокол № 3 від 27.10.2015 р.) та узгоджено Міжвідомчою радою з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол №1 від 26.01.2016 р.).

Об’єкт дослідження – професійна підготовка майбутніх фахівців соціальної сфери.

Предмет дослідження – система професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери до розв’язання конфліктів.

Мета дослідження полягає у теоретико-методологічному обґрунтуванні та експериментальній перевірці ефективності системи професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери на засадах неперервності, ступеневості та інтеграції до розв’язання конфліктів у професійній діяльності.

Відповідно до мети дослідження визначено основні **завдання**:

1. Дослідити характеристику конфліктів у соціальній сфері, узагальнити їх типологію та проаналізувати зміст професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери до розв’язання конфліктів.

2. Розробити професіограму фахівця соціальної сфери, компетентного у розв'язанні конфліктів та здійснити компонентно-структурний аналіз феномена «готовність до розв'язання конфліктів».

3. Обґрунтувати концепцію формування готовності майбутніх фахівців соціальної сфери до розв'язання конфліктів на засадах неперервності, ступеневості та інтеграції.

4. Змоделювати та схарактеризувати систему професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери до розв'язання конфліктів у професійній діяльності та розробити її структурну модель.

5. Схарактеризувати організаційно-педагогічні умови професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери до розв'язання конфліктів у професійній діяльності.

6. Розробити навчально-методичне забезпечення системи професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери до розв'язання конфліктів у професійній діяльності.

7. Експериментально перевірити ефективність системи професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери до розв'язання конфліктів у професійній діяльності.

Провідна ідея дослідження полягає у тому, що професійна підготовка майбутніх фахівців соціальної сфери до розв'язання конфліктів розглядається як система налагодження клієнтоцентризму й безконфліктної взаємодії під час міжособистісного спілкування на основі толерантності, емпатії та асертивності, що орієнтована на формування належного (високого та достатнього) рівня готовності до розв'язання конфліктів та передбачає цілеспрямовану діяльність на засадах неперервності, ступеневості й інтеграції і детермінує підготовку конкурентоздатного фахівця, спрямованого ефективно вирішувати професійні конфлікти в мінливих умовах сучасного соціуму.

Концепція дослідження. Поліфункціональність рольового спектру і високий рівень конфліктності професійної діяльності фахівців соціальної сфери обумовлює потребу системних змін у професійній підготовці майбутніх соціальних педагогів, соціальних працівників, психологів та практичних психологів, які базуються на Концепції розвитку соціальної сфери і підходах до неперервної організації освітнього процесу. Концепція опирається на три концепти (*теоретичний, методологічний й технологічний*) та передбачає оптимізацію професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери з урахуванням сучасних змін у функціонуванні соціальної сфери і потребою ефективного розв'язання конфліктів.

Із позиції *теоретичного* концепту організація професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери – це особливий вид інноваційної діяльності, що забезпечує належні умови для формування у студентів готовності до розв'язання конфліктів. Характеристиками освітнього середовища є: системність, яка базується на послідовності в організації освітнього процесу та розробці системи; керованість і самоорганізація, що дають змогу ефективно взаємодіяти всім суб'єктам; відкритість як активна форма взаємодії усіх суб'єктів, що санкціонує вивчення змісту й структури конфліктів у соціальній

сфері та шляхів їх ефективного розв'язання; полікомпетентність як показник якості професійної підготовки, що забезпечує майбутнім фахівцям належний рівень готовності до розв'язання конфліктів у професійній діяльності.

Особистісно орієнтована освітня парадигма є визначальною у професійній підготовці майбутніх фахівців соціальної сфери і дає змогу визначити *методологічний* концепт через обґрунтування міждисциплінарної освіти, гуманістичності та системності в організації діяльності під час формування готовності до розв'язання конфліктів. Цей концепт охоплює комплекс підходів, на основі яких відбувається професійна підготовка (системний, проблемний, праксеологічний, антропологічний, комунікативний, компетентнісний, акмеологічний, культурологічний, особистісно орієнтований), принципів (загальнонаукових та специфічних), що дає змогу визначити перспективність діяльності на засадах неперервності, ступеневості та інтеграції. Професійна підготовка майбутніх фахівців соціальної сфери до розв'язання конфліктів базується на діагностичному цілепокладанні, етапності, алгоритмічності та цілеспрямованому впровадженні організаційно-педагогічних умов, інноваційних освітніх технологій (особистісно орієнтована, інтерактивна, проектна, мультимедійна, тренінгова, технологія проблемного навчання), традиційних й інноваційних форм, методів, засобів та прийомів.

Технологічний концепт охоплює характеристику готовності як ціннісного ресурсу особистості, вагомого чинника професіоналізму та результату професійної підготовки. Професійна підготовка майбутніх фахівців соціальної сфери, компетентних у розв'язанні професійних конфліктів, задекларована у професіограмі й передбачає розробку навчально-методичного забезпечення щодо: використання особистісно орієнтованого навчання й методу проектів для вдосконалення мотиваційної спрямованості професійної підготовки; удосконалення інтерактивного освітнього середовища засобами інформаційно-комунікативних технологій у навчально-методичних комплексах дисциплін конфліктологічного спрямування; упровадження проблемного навчання та використання банку проблемних професійних задач і ситуацій конфліктологічного змісту для організації змістово-методичного супроводу освітнього процесу; застосування тренінгової технології для вдосконалення особистісних і професійних якостей студентів соціономічних професій. Формування готовності майбутніх фахівців соціальної сфери до розв'язання конфліктів здійснюється на базовому, основному та творчому етапах неперервної професійної підготовки у процесі викладання дисциплін конфліктологічного спрямування («Основи конфліктології», «Соціальна конфліктологія», «Соціальне партнерство», «Соціальна медіація») і професійної підготовки («Вступ до спеціальності», «Основи самовиховання», «Етика професійної діяльності», «Соціальна терапія»), організацію практичної підготовки, самостійної, індивідуальної та наукової роботи.

Окреслені концепти стали підґрунтям для формування **гіпотези**, яка полягає в тому, що професійна підготовка майбутніх фахівців соціальної сфери до розв'язання конфліктів буде ефективною, якщо її сутність визначатиметься як особливий вид інноваційної поліфункціональної діяльності, яка орієнтована на

досягнення результату – готовності майбутніх фахівців соціальної сфери до розв'язання конфліктів у професійній діяльності. Гіпотеза базується на припущенні, що ефективність професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери суттєво підвищиться за умови реалізації її як системи, структурними компонентами якої є підсистеми – відповідні блоки (цільовий, змістовий, організаційний, практичний, результативний), а результатом буде готовність до розв'язання конфліктів у професійній діяльності. Означені підсистеми функціонують в органічній цілісності, орієнтовані на забезпечення якісної й неперервної професійної підготовки.

Загальна гіпотеза конкретизована у **часткових гіпотезах**, зміст яких полягає у тому, що підвищення рівня готовності майбутніх фахівців соціальної сфери до розв'язання конфліктів у професійній діяльності можливе, коли:

– впроваджувати в освітній процес організаційно-педагогічні умови професійної підготовки, які сприяють усвідомленню значущості належного рівня готовності до розв'язання конфліктів для ефективної реалізації професійної діяльності у соціальній сфері; дають змогу розвинути творче мислення та сформуванню емоційно-ціннісного ставлення до деструктивної конфліктної взаємодії в професійній діяльності та необхідності переведення її в конструктивну взаємодію на основі принципу клієнтоцентризму; спонукають до самопізнання, саморозвитку, самовдосконалення, особистісного і професійного зростання під час розв'язання конфліктів; започатковують пошук власних практичних шляхів у розв'язанні професійних конфліктів;

– забезпечити єдність мотиваційного, когнітивного, конативного, особистісного компонентів, а також мотиваційно-ціннісного, теоретико-змістового, практико-орієнтувального, рефлексійно-особистісного критеріїв та усіх показників готовності майбутніх фахівців соціальної сфери до розв'язання конфліктів у професійній діяльності;

– використовувати в освітньому процесі закладів вищої освіти інноваційні освітні технології, найбільш прогресивні форми, методи, прийоми та засоби під час професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери на засадах неперервності, ступеневості та інтеграції.

Методологічну основу дослідження становлять: фундаментальні положення, які охоплюють концепції виникнення та розвитку конфліктів; принцип детермінізму – об'єктивної причинної зумовленості конфліктності буття; ідеї про єдність теорії та практики; теорії систем. Дослідження здійснено на основі концепції цілісності та неперервності професійної підготовки кадрів у закладах вищої освіти та побудовано з урахуванням положень Конституції, законів України, наказів МОН України щодо організації освітнього процесу, а також директив, які регламентують професійну діяльність фахівців соціальної сфери й визначають вимоги до їхнього професіоналізму та фахової компетентності.

Теоретичною основою дослідження є наукові праці, присвячені: вивченню конфліктів (Р. Дарендорф, М. Пірен, З. Фройд, В. Шейнов, М. Цюрупа та ін.); психолого-педагогічним засадам розвитку особистості (Б. Ананьєв, М. Бахтін, Г. Радчук, К. Роджерс, А. Фурман та ін.); професійній педагогіці (О. Дубасенюк,

І. Зязюн, Н. Ничкало, О. Пехота, С. Сисоєва та ін.); теорії моделювання освітніх систем (Б. Гершунский, М. Кларін, Н. Кузьміна, А. Степанюк, Е. Юдін та ін.); організації освітнього процесу (Г. Мешко, Т. Новікова, М. Поташник, Г. Терещук, В. Чайка, О. Янкович та ін.); проектуванню змісту професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери (О. Безпалько, А. Капська, І. Козубовська, І. Мельничук, В. Поліщук, С. Харченко та ін.); теорії й практиці формування готовності до розв'язання конфліктів (Н. Волкова, Г. Вошколуп, А. Гірник, Т. Дзюба, Н. Самсонова, М. Трухан, В. Тюріна, Л. Цой та ін.).

Для вирішення сформульованих у дослідженні завдань використовувалися відповідні авторському задуму **методи дослідження**: *теоретичні* – аналіз нормативних документів, філософських, соціологічних, психологічних і педагогічних праць для обґрунтування системи професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери до розв'язання конфліктів у професійній діяльності; порівняльно-педагогічний аналіз наукової літератури для уточнення сутності дефініцій «конфлікт», «готовність до розв'язання конфліктів»; систематизація й узагальнення теоретичних положень для розробки складових професіограми; метод моделювання педагогічних процесів і явищ для розробки графічної моделі системи; узагальнення й корекція теоретико-методичних позицій та експериментальних даних для наукового обґрунтування практичних шляхів формування готовності майбутніх фахівців соціальної сфери до розв'язання конфліктів; *емпіричні* – моніторинг, анкетування, включене спостереження, письмове опитування, тестування, інтерв'ювання, бесіди, аналіз документації та продуктів діяльності, метод експертних оцінок для виявлення проблем і суперечностей у методиці професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери; *педагогічний експеримент* – для перевірки ефективності системи. З метою з'ясування статистичної значимості відмінностей експериментальної та контрольної вибірок, а також для виявлення достовірності показників до і після педагогічного експерименту використовувалася математична *статистика* (критерій Колмогорова-Смірнова).

Експериментальна база дослідження. Основною базою для організації дослідно-експериментальної роботи був Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка. Учасниками дослідження також були студенти, учні, викладачі Хмельницького національного університету, Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка, Житомирського державного університету імені Івана Франка, Харківської гуманітарно-педагогічної академії, Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича та учні Чортківського гуманітарно-педагогічного коледжу імені Олександра Барвінського, Комунального вищого навчального закладу «Коломийський педагогічний коледж Івано-Франківської обласної ради». На різних етапах педагогічного експерименту у ньому взяли участь 856 студентів і учнів педагогічних коледжів та 46 викладачів.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що *вперше*:

– змодельовано, обґрунтовано та експериментально перевірено систему професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери до розв'язання конфліктів у професійній діяльності, що представлена у формі

взаємозумовлених складових, які пов'язані між собою ієрархічними зв'язками. Система має блочну структуру та охоплює: 1) цільовий (мета, завдання, концептуальні засади (неперервність, ступеневість, інтеграція) та етапи професійної підготовки (базовий, основний, творчий)); 2) змістовий (змістова характеристика конфлікту, професіограма, принципи (загальнонаукові й специфічні) та підходи (системний, проблемний, праксеологічний, антропологічний, комунікативний, компетентнісний, акмеологічний, середовищний, культурологічний, особистісно орієнтований)); 3) організаційний (організаційно-педагогічні умови професійної підготовки, навчальні дисципліни конфліктологічного спрямування, професійної та практичної підготовки, практика, самостійна, індивідуальна й наукова робота); 4) практичний (педагогічні технології (особистісно орієнтована, інтерактивна, проектна, мультимедійна, тренінгова та технологія проблемного навчання), традиційні й інноваційні форми, методи і прийоми); 5) результативний (компоненти (мотиваційний, когнітивний, конативний, особистісний), критерії (мотиваційно-ціннісний, теоретико-змістовий, практико-орієнтований, рефлексійно-особистісний), рівні (низький, задовільний, достатній, високий) та результат) блоки; розроблено графічну модель системи;

– *обґрунтовано концепцію* формування готовності майбутніх фахівців соціальної сфери до розв'язання професійних конфліктів на засадах неперервності, ступеневості та інтеграції професійної підготовки, головним орієнтиром якої є професійно-особистісне вдосконалення та саморозвиток майбутніх фахівців у розв'язанні конфліктів в соціальній сфері, вона базується на теоретичному, методологічному й технологічному концептах і спрямована на удосконалення професійних знань, умінь, навичок і особистих й професійних якостей студентів, має мету, завдання, основні характеристики;

– *визначено* як компоненти системи організаційно-педагогічні умови професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери до розв'язання конфліктів у професійній діяльності: формування мотиваційної основи готовності через упровадження особистісно орієнтованого навчання; систематизація теоретичних знань засобами інформаційно-комунікативних технологій; розвиток практичних умінь та навичок на основі проблемного навчання та розв'язання професійних ситуацій і задач конфліктологічного змісту; вдосконалення особистісних і професійних якостей за допомогою впровадження тренінгової технології;

– *розроблено* професіограму, яка передбачає загальний опис професійної діяльності фахівців соціальної сфери, компетентних у розв'язанні професійних конфліктів, що об'єднує теоретичну і процесуально-діяльнісну компетентність, охоплює перелік професійних компетенцій (мотиваційно-особистісна, комунікативна, організаторська, рефлексивна, аналітична, соціальна), базується на особистісно-професійних якостях, професійних та особистісних характеристиках;

– *удосконалено* теоретико-методологічне визначення сутності наукової дефініції «готовність майбутніх фахівців соціальної сфери до розв'язання конфліктів», яка виступає чинником успішності у вирішенні конфліктів під час

професійної взаємодії, пов'язана з ефективним виконанням професійних функцій та ролей, зумовлена соціальними установками, мотивами, професійною спрямованістю, теоретичною і практичною підготовкою та індивідуально-типологічними особливостями студентів, охоплює мотиваційний, когнітивний, конативний, особистісний компоненти, мотиваційно-ціннісний, теоретико-змістовий, практико-орієнтований, рефлексійно-особистісний критерії, характеризується низьким (критичним), задовільним (репродуктивним), достатнім (посереднім) і високим (творчим) рівнями;

– *узагальнено типологічну* класифікацію конфліктів у професійній діяльності фахівців соціальної сфери за такими чинниками: природа виникнення, характер, предмет, результат, прояв, напрям та зміст взаємодії, етичні ознаки, корисні уявлення, кількість сторін, емоційний вплив, процес розвитку, ставлення до суб'єктів, форма вияву, кількість осіб, масштаб виникнення, тип розв'язання, характер розв'язку.

Набули подальшого розвитку наукові уявлення про конфліктну взаємодію у професійній діяльності фахівців соціальної сфери, що охоплює психологічну, гуманітарну, юридичну та комунікативну площини.

Теоретичне значення дослідження полягає в тому, що: схарактеризовано засади професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери й обґрунтовано методологічні основи формування готовності до розв'язання конфліктів; сформульовано теоретичні положення, які створюють передумови для розробки системи професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери до розв'язання конфліктів у професійній діяльності й обґрунтовано сутність загальнонаукових і специфічних принципів та підходів, покладених в її основу; здійснено аналіз наукових дефініцій «соціальна сфера», «конфлікт», «готовність до розв'язання конфліктів». Теоретичні положення й висновки створюють належну базу для вдосконалення професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери у закладах вищої освіти у контексті неперервної освіти.

Практичне значення одержаних результатів дослідження. Запропоновано навчально-методичне забезпечення системи професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери до розв'язання конфліктів у професійній діяльності на основі вибору педагогічних технологій (особистісно орієнтована, інтерактивна, проектна, мультимедійна, тренінгова, технологія проблемного навчання), визначення практичних механізмів упровадження організаційно-педагогічних умов, добору ефективних форм, методів, прийомів і засобів організації професійної підготовки. Практична реалізація авторської педагогічної системи також виражена у розробці та впровадженні у професійну підготовку студентів тренінгу «Формування особистісних якостей у майбутніх фахівців соціальної сфери», вдосконаленні дисциплінарного освітнього простору неперервної професійної підготовки у закладах вищої освіти, підготовці навчально-методичних комплексів дисциплін «Соціальна конфліктологія», «Соціальне партнерство», «Соціальна медіація» в інтерактивному середовищі Moodle (<http://elr.tnpu.edu.ua/course/view.php?id=454>).

Прикладні результати дослідження сформовані у низці навчальних та навчально-методичних посібників: «Соціальна конфліктологія» – охоплює теоретичні та методологічні основи конфліктології, характеризує особливості конфліктів на різних рівнях соціальної системи; «Практикум з соціальної конфліктології» – розкриває організаційно-методичні й наукові засади діяльності з розв’язання конфліктів, описує методику організації семінарських і лабораторних занять, висвітлює організацію самостійних, індивідуальних навчально-дослідницьких завдань; «Теоретичні та практичні основи підготовки соціальних педагогів до розв’язання конфліктів в освітніх закладах» – висвітлює основи професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів до розв’язання конфліктних ситуацій в освітніх закладах, характеризує конфлікти у професійній діяльності соціального педагога; «Теорія і методика професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери до розв’язання конфліктів у професійній діяльності» – описує професійну діяльність фахівців соціальної сфери й характеризує теоретичні й методологічні аспекти організації професійної підготовки студентів, спрямованої на формування у них готовності до розв’язання конфліктів, оптимізує управління цим процесом.

Отримані результати дослідження можуть бути використані для організації освітнього процесу у закладах вищої освіти, які готують майбутніх фахівців соціальної сфери, а також у процесі створення навчально-методичних посібників та у самоосвітній діяльності студентів.

Результати дисертаційного дослідження **впроваджено** в освітній процес Житомирського державного університету імені Івана Франка (довідка про впровадження № 1/294 від 18.04.2018 р.), Чортківського гуманітарно-педагогічного коледжу імені Олександра Барвінського (довідка про впровадження №213 від 27.04.2018 р.), Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти (довідка про впровадження №01-04/472 від 02.05.2018 р.), Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради (акт про впровадження №01-13/333 від 03.05.2018р.), Комунального вищого навчального закладу «Коломийський педагогічний коледж Івано-Франківської обласної ради» (довідка про впровадження № 83 від 10.05.2018 р.), Хмельницького національного університету (довідка про впровадження №64 від 16.05.2018 р.), Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича (довідка № 17/17-1424 від 25.05.2018 р.), Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка (довідка про впровадження № 1258 від 29.05.2018 р.), Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (акт про впровадження № 728-33/03 від 1.06.2018 р.).

Особистий внесок здобувача. Усі представлені в дисертації наукові результати одержані автором самостійно. У роботах, опублікованих у співавторстві, особистим внеском здобувача є: [3] – теоретичний і практичний матеріал двох модулів «Юнологія» та «Акмеологія»; [4] – опис загальної теорії конфлікту та висвітлення особливостей конфліктів на різних рівнях соціальної системи; [5] – практичні методики подолання конфліктності у різних категоріях проблемних сімей; [6] – методичні розробки семінарських занять навчальної

дисципліни «Соціальна конфліктологія»; [7] – практичні завдання та проблемні ситуації для підготовки соціальних педагогів до розв'язання конфліктів в освітніх закладах.

Апробація результатів дослідження. Основні положення і результати дослідження апробовано на науково-практичних конференціях різних рівнів:

– *міжнародних*: «Професіоналізм педагога в контексті Європейського вибору України» (Ялта, 2008 р.), «Наука и образование» (Чехія, Прага, 2012 р.), «Акмеологія – наука XXI століття» (Київ, 2014 р.), «Психолого-педагогічні аспекти навчання дорослих в системі неперервної освіти» (Біла Церква, 2015 р.), «Становлення і розвиток акмеологічної науки: теоретичні і прикладні аспекти» (Житомир, 2015 р.), «Партнерська взаємодія у системі інститутів соціальної сфери (Ніжин, 2016 р.), «Актуальні проблеми сучасної соціології і соціальної роботи та професійної підготовки фахівців» (Ужгород, 2016 р.), «Європейський науковий простір: стан, проблеми, перспективи» (Латвія, Рига, 2016 р.), «Психолого-педагогічні засади професійної підготовки майбутніх фахівців на компетентнісній основі» (Переяслав-Хмельницький, 2017 р.), «Актуальні дослідження в соціальній сфері» (Одеса, 2017 р.), «Соціально-економічні та гуманітарні аспекти світових інноваційних трансформацій» (Суми, 2017 р.), «Гуманітарна парадигма як стратегія інноваційного розвитку освіти» (Рівне, 2017 р.), «Професійна педагогіка і андрагогіка: актуальні питання, досягнення та інновації» (Кривий Ріг, 2017 р.), «Сучасна освіта та інтеграційні процеси» (Краматорськ, 2017 р.), «Сучасна українська освіта: стратегії та технології навчання молоді і дорослих» (Переяслав-Хмельницький, 2018 р.), «Сучасні тенденції розвитку освіти і науки в інтердисциплінарному контексті» (Ужгород, 2018 р.), «Розвиток професійної майстерності педагога» (Тернопіль, 2018 р.);

– *всеукраїнських*: «Перспективні інновації у підготовці педагогічних та інженерних кадрів: теорія, методологія, досвід» (Херсон, 2010 р.), «Забезпечення наступності змісту в системі ступеневої вищої та післядипломної освіти: українські традиції та європейська практика» (Хмельницький, 2010 р., 2011 р.), «Проектна та конструкторсько-технологічна підготовка майбутніх фахівців інженерного та педагогічного напрямів» (Херсон, 2011 р.), «Професійна підготовка фахівців соціальної сфери: надбання, проблеми, перспективи» (Хмельницький, 2012 р.), «Соціальна робота та соціальна педагогіка: виклики сьогодення» (Тернопіль, 2015 р., 2015 р., 2016 р., 2016 р., 2017 р., 2018 р.), «Соціальна підтримка сім'ї та дитини у соціокультурному просторі громади» (Суми, 2015 р., 2017 р.), «Модернізація змісту освіти і науки в Україні: неформальна освіта для дорослих» (Хмельницький, 2015 р.), «Становлення і розвиток особистості людини як суб'єкта власного життя» (до 70-ліття з дня народження С. Пальчевського) (Рівне, 2016 р.), «Сучасна педагогіка та психологія: від теорії до практики» (Запоріжжя, 2016 р.), «Соціальний педагог у територіальній громаді» (Запоріжжя, 2016 р.), «Трансформація національної системи вищої освіти України в умовах зовнішніх викликів» (Старобільськ, 2016 р.), «Сучасні технології розвитку професійної майстерності майбутніх учителів» (Умань, 2016 р.), «Актуальні питання теорії та практики психолого-педагогічної підготовки майбутніх фахівців» (Хмельницький, 2017 р.), «Україна

в гуманітарних і соціально-економічних вимірах» (Дніпро, 2017 р.), «Психологічна культура вчителя в контексті викликів сучасності» (Тернопіль, 2017 р.), «Психолого-педагогічні особливості розвитку особистості в освітньому просторі» (Мукачеве, 2017 р.), «Проблеми саморозвитку та самовдосконалення особистості в умовах модернізації педагогічної освіти» (Харків, 2017 р.), «Професійна підготовка фахівців соціальної сфери: надбання, проблеми, перспективи» (Хмельницький, 2017 р.), «Суспільні дисципліни як засіб формування цивілізаційної компетентності здобувачів освіти» (Рівне, 2018 р.);

– *регіональних та міжвузівських семінарах і конференціях*: «Розробка теоретичних моделей інтерактивних технологій в освітньому середовищі» (Тернопіль, 2008 р.), «Шляхи модернізації вищої освіти в контексті Євро інтеграції» (Тернопіль, 2008 р.), «Теоретичні та прикладні аспекти використання інформаційних технологій у системі університетської освіти» (Тернопіль, 2008 р.), «Тести в системі моніторингу якості освіти» (Тернопіль, 2009 р.), «Компетентнісний вимір сучасної освіти: теорія і практика» (Запоріжжя, 2017 р.).

Кандидатська дисертація на тему «Підготовка майбутніх учителів до оцінювання навчальних досягнень школярів з предметів природничого циклу» захищена в 2004 р. у спеціалізованій вченій раді Д 58.053.01 у Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка. Матеріали кандидатської дисертації в тексті докторської не використовувалися.

Публікації. За темою дисертаційного дослідження опубліковано 89 наукових й науково-методичних праць (84 одноосібні), зокрема: 1 монографія (26,5 др. аркуші), 1 навчальний посібник, 5 навчально-методичних посібників, 33 статті в наукових фахових виданнях України, з яких 10 статей у виданнях, віднесених до міжнародних наукометричних баз даних; 5 статей у закордонних наукових періодичних виданнях, 43 апробаційного характеру, 1 публікація, яка додатково відображає наукові результати дисертації.

Структура дисертації і логіка подання матеріалу відображають послідовність розв'язання основних завдань дослідження. Робота складається з анотацій, вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел (712 найменувань (48 іноземними мовами)), 20 додатків на 185 сторінках. Загальний обсяг роботи становить 676 сторінок друкованого тексту, основний зміст викладено на 386 сторінках. Роботу ілюстровано 16 таблицями і 25 рисунками.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми, визначено об'єкт, предмет, мету, завдання дослідження, розкрито концепцію, сформульовано його гіпотезу, викладено теоретичні та методологічні основи, охарактеризовано методи дослідження, визначено експериментальну базу; розкрито наукову новизну, теоретичне і практичне значення одержаних результатів; подано відомості про впровадження, апробацію і публікацію результатів дослідження; указано структуру та обсяг дисертації.

У першому розділі «**Теоретико-методологічні основи професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери до розв'язання конфліктів**» проаналізовано сутність й особливості функціонування соціальної сфери та основні ракурси конфліктної взаємодії у діяльності фахівців соціальної сфери; висвітлено змістову характеристику і типологію конфліктів у соціальній сфері; представлено філософсько-психолого-педагогічні засади професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери; проаналізовано зарубіжний досвід професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери до розв'язання конфліктів та висвітлено потенціал медіації.

На основі проведеного методологічного вивчення наукової літератури на філософсько-загальнонауковому, конкретно-науковому та практико-професійному рівнях з'ясовано, що соціальна сфера є соціальним інститутом, спрямованим на забезпечення прогресу всіх сторін суспільного життя, в якій реалізується соціальна політика держави через розподіл матеріальних й духовних благ і надання соціальних послуг. До її структури належать певні галузі народного господарства й види діяльності (освіта, охорона здоров'я, фізкультура, спорт, туризм, соціальна підтримка населення, житлове та комунальне обслуговування, побутове обслуговування, дозвілля, кіно і телебачення, екологічна безпека, страхування життя, здоров'я й ризиків, громадські організації та фонди, захист прав людини, релігійна діяльність).

Зважаючи на доволі широкий спектр професійної діяльності фахівців соціальної сфери, у дослідженні ми прийняли точку зору І. Савельчук, А. Фурмана та О. Чуйко, які позиціонують потребу у виокремленні соціономічних професій. Основний акцент зроблено на фахівцях соціономічних професій (соціальні педагоги, соціальні працівники, психологи та практичні психологи), які, виконуючи свої професійні обов'язки, реалізують соціальну політику та надають різноманітний спектр соціальних послуг. Проаналізовано загальні інтегративні характеристики (цілі, об'єкти, предмет, форми впливу на клієнтів, види, результат) професійної діяльності цих фахівців. Оскільки соціальна сфера існує для максимального задоволення соціальних потреб особистості, тому вона наповнена значною кількістю конфліктних протистоянь (Я. Андреева, М. Пірен, П. Сулімова та ін.).

Успіх фахівця у професійній діяльності, як доводить В. Близнюк, лише на 15% обумовлений професійними знаннями, а на 85% – умінням спілкуватися, схилити людей до своєї точки зору та розв'язувати конфлікти. Із практичної точки зору професійна діяльність соціального працівника, соціального педагога, практичного психолога і психолога полягає в спілкуванні з клієнтами, наданні широкого спектру послуг через індивідуальні та групові консультації, соціальне виховання, соціальний захист, соціальне обслуговування, допомогу у подоланні складних життєвих обставин. Часто спілкування має конфліктологічний зміст.

Конфлікт у професійній діяльності фахівця соціальної сфери – це процес неузгодженості думок, поглядів, потреб і позицій суб'єктів конфліктної протидії щодо виконання функціональних обов'язків й організації міжособистісної взаємодії, що протікає у горизонтальній та вертикальній площинах в соціальній сфері стосовно надання соціальних послуг. З'ясовано, що конфліктна взаємодія

у професійній діяльності фахівців соціальної сфери охоплює психологічний (психологічні домінанти, акцентуації характеру, установки, неадекватні оцінки і сприйняття, манери поведінки), гуманітарний (когнітивно-нормативне утворення свідомості, дискурсивно опосередковане й репрезентоване комунікацією), юридичний (реалізація соціальної політики та надання соціальних послуг базується на конкретній законодавчій базі) і комунікативний (аспекти проксеміки, вид комунікації, моделі комунікативного управління конфліктами, гармоніями) ракурси.

Емпіричне вивчення досліджень Ф. Бацевича, О. Громової, А. Дмитрієва, Г. Ложкіна, О. Морозова, М. Пірен, П. Прибутька, М. Цюрупи забезпечило здійснення змістового аналізу конфліктного протистояння у соціальній сфері (природа, види конфліктогенів, структура, динаміка, поведінка опонентів, шляхи (способи) розв'язання). Аналіз праць Л. Білоконенко, Н. Волкової, Н. Ільїної, Т. Сулимової, В. Тюріної дав змогу типологізувати конфлікти в соціальній сфері за такими чинниками: природа виникнення, характер, предмет, результат, прояв взаємодії, напрям взаємодії, зміст взаємодії, етичні ознаки, корисні уявлення, кількість сторін, емоційний вплив, розвиток, відношення до суб'єктів, форма вияву, масштаб виникнення, тип розв'язку, характер розв'язку.

Актуальним вбачаємо вивчення зарубіжного досвіду підготовки фахівців до розв'язання конфліктів та імплементацію його кращих зразків в українську освітню систему. На основі аналізу публікацій Р. Дунн (Rita Dunn), М. Кастельса (M. Castells), П. Маккарті (P. McCarthy) встановлено, що майбутніх фахівців соціальної сфери готують до організації медіаторської діяльності (послуги з посередництва). Це закріплено у правових актах у США, Австрії, Великій Британії, Німеччині, Нідерландах, Франції та інших країнах. Так, у США прийнято «Акт про медіацію», відповідно до якого суди приймають судовий позов до розгляду лише тоді, коли сторони пройшли процедуру медіації. У країнах Євросоюзу дотримуються Кодексу медіатора і директив, які регулюють діяльність посередників. В Австрії розроблено стандарти професійної підготовки медіаторів. З'ясовано, що під час професійної підготовки медіаторів у Канаді та Новій Зеландії студентів готують до проведення відновного правосуддя («Примирення жертв і правопорушників»; «Сімейна медіація»). Встановлено, що провідною тенденцією професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери за кордоном є запровадження програм подвійних спеціальностей для сприяння академічній колегіальності, реалізації міждисциплінарної співпраці і налагодження конструктивних взаємин між людьми через вироблення прагматичних рішень у розв'язанні індивідуальних та глобальних соціальних конфліктів.

У другому розділі «**Готовність до розв'язання конфліктів у професійній діяльності як результат професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери**» здійснено характеристику професіограми фахівця, компетентного у розв'язанні конфліктів; представлено зміст готовності майбутніх фахівців соціальної сфери до розв'язання конфліктів та визначено її компоненти, критерії, показники та рівні; розроблено концепцію формування

готовності майбутніх фахівців соціальної сфери до розв'язання конфліктів на засадах неперервності, ступеневості та інтеграції професійної підготовки.

На підставі аналізу підходів Є. Гордєєва, Є. Клімова та В. Рижикова поняття «професіограма» трактуємо як зразок-орієнтир, який передбачає загальний опис професійної діяльності фахівців соціальної сфери щодо розв'язання ними конфліктів у професійній діяльності. На її основі можна розробити узагальнений візирець професіонала, який відповідатиме усім вимогам практики. Із загальнодидактичної позиції розробка професіограми дає можливість розширити зміст професійного поля (сукупність трудових дій), допомагає проаналізувати професійну підготовку студентів соціономічних професій у закладах вищої освіти та визначити потенціал фахівця у розв'язанні конфліктів.

Основними орієнтирами для розробки професіограми є принципи комплексності, надійності, диференціації, типізації, перспективності й реальності, дотримання яких забезпечує її наукову обґрунтованість. Розроблена професіограма охоплює комплекс теоретичних знань (теоретична компетентність), практичні вміння і навички (процесуально-діяльнісна компетентність), професійні компетенції (мотиваційно-особистісна, комунікативна, організаторська, рефлексивна, аналітична, соціальна) особистісно-професійні якості, професійні й особистісні характеристики, необхідні для ефективного розв'язання професійних конфліктів. Професіограма слугує орієнтиром для професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери у розв'язанні конфліктів.

Систематизація наукових пошуків дала змогу охарактеризувати «готовність» як цілісне інтегральне особистісне утворення, що є передумовою професійної активності та сприяє самовдосконаленню. Готовність фахівця соціальної сфери до професійної діяльності передбачає засвоєння спеціальних знань і вмінь, усвідомлення соціальних відносин, сформованість професійно значущих якостей. У структурі готовності майбутніх фахівців до професійної діяльності виокремлено «готовність до розв'язання конфліктів» як окрему складову. Вона є ціннісним ресурсом особистості, фактором успішності у сприйнятті та продуктивному вирішенні конфліктів під час професійної взаємодії, допомагає ефективному виконанню професійних функцій та ролей. Формування цього виду готовності має бути системним та поступовим на основі багатомірного руху особистості в освітньому просторі.

Основні структурні компоненти готовності майбутніх фахівців соціальної сфери до розв'язання конфліктів передбачають наявність стійких внутрішніх мотивів і ціннісних орієнтацій (мотиваційний компонент), базуються на усвідомленні важливості теоретичних знань (когнітивний компонент), відображають сформованість практичних умінь і навичок (конативний компонент), охоплюють особистісні та професійні якості й здібності до рефлексії (особистісний компонент).

На основі узагальнення напрацювань А. Балендра, Г. Вошколуп, З. Дринки, І. Козич, М. Трухан виокремлено мотиваційно-ціннісний (показники: мотивація до професійного вдосконалення; пізнавальний інтерес до розв'язання конфліктів; ціннісні орієнтації), теоретико-змістовий (показники: загальний

світогляд у розв'язанні конфліктів, конфліктологічна компетентність, пізнавальна активність), практико-орієнтований (показники: уміння налагоджувати контакт, асертивна поведінка, медіаторська активність), рефлексійно-особистісний (показники: здатність до рефлексії, сформованість толерантності, рівень розвитку емпатії) критерії. У дослідженні виокремлено чотири рівні готовності до розв'язання конфліктів: низький (критичний), задовільний (репродуктивний), достатній (посередній), високий (творчий), а також розроблено діагностичний інструментарій для їх визначення.

Концепцію визначаємо як цілісну систему поглядів, яка допомагає створити належні умови для професійної підготовки соціального педагога, практичного психолога, психолога і соціального працівника та на основі якої відбувається формування у них готовності до розв'язання конфліктів як її окремої структурної одиниці. Запропонована концепція володіє суттєвим потенціалом у формуванні інформативно-змістового простору професійної підготовки студентів соціономічних професій. Її характеристиками є керованість й самоорганізація, відкритість, полікомпетентність. В основу концепції покладено *неперервність, ступеневість та інтеграцію* професійної підготовки під час формування готовності до розв'язання конфліктів.

Неперервність трактуємо як цілісний процес освіти, детермінований потребою особистісного і професійного розвитку усіх показників готовності до розв'язання конфліктів. Вона обумовлена циклічно-вчинковою парадигматикою, що відображає перетворення студента у фахівця, який компетентно розв'язує конфлікти. Ступеневість охоплює композиційне проектування освітнього середовища на основі ускладнення професійних функцій на кожному освітньому ступені (молодший бакалавр, бакалавр, магістр), що передбачає спадкоємність, прогностичність, гнучкість та динамічність під час формування готовності майбутніх фахівців соціальної сфери до розв'язання конфліктів у професійній діяльності. Інтеграція здійснюється на основі якісних і кількісних перетворень освітнього процесу, що об'єктивно детермінує чіткий зміст за допомогою універсалізації, уніфікації та екстраполяції. За допомогою інтеграції встановлено чіткий взаємозв'язок між дисциплінами; узгоджено програми їх викладання для уникнення повторів; вдосконалено методичне забезпечення навчальних дисциплін конфліктологічного спрямування («Основи конфліктології», «Соціальна конфліктологія», «Соціальне партнерство», «Соціальна медіація»).

У третьому розділі **«Психолого-педагогічні засади системи професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери до розв'язання конфліктів у професійній діяльності»** проаналізовано теоретико-методологічні основи розробки системи професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери до розв'язання конфліктів у професійній діяльності; охарактеризовано наукові принципи та підходи, покладені в її основу; визначено організаційно-педагогічні умови професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери до розв'язання конфліктів; представлено графічну модель системи.

Ключовою змістовою домінантою у формуванні готовності майбутніх фахівців соціальної сфери до розв'язання конфліктів у професійній діяльності є розробка *системи*, яка б враховувала найбільш значимі чинники. На основі

узагальнення публікацій В. Докучаєвої, І. Дудника, А. Катренко, О. Старіш наукову дефініцію «система» трактуємо як сукупність конкретних елементів, які визначають вид діяльності та сприяють досягненню мети через взаємозв'язок і взаємозумовленість усіх структурних елементів. Система характеризується цілісною структурою та представляє собою інтегративний об'єкт оптимізації освітнього процесу, що об'єднує психолого-педагогічні впливи на формування у майбутніх фахівців соціальної сфери готовності до розв'язання конфліктів у професійній діяльності.

Під час розробки системи дотримувались певної логіки, яка представлена у формі низки взаємозумовлених та взаємозалежних дій: 1) дослідження основних властивостей (інформаційність, цілеспрямованість, цілісність, функціональність, еквіпотенційність, структурність, ієрархічність, емерджентність, інтегративність, синергізм, відкритість, рівновага, стійкість, надійність, динамічність); 2) аналіз провідних ознак (ангажованість, інтегрованість, концептуальність, широта, інтенсивність, синергічність); 3) характеристика визначальних функцій (виховна, гносеологічна, проектувальна, рефлексивна).

Система професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери до розв'язання конфліктів є упорядкованою конкретною множиною взаємопов'язаних елементів, які мають власну структуру та блочну організацію. До її концептуальних системотвірних чинників належать: 1) наявність мети; 2) розуміння ідеї створення системи; 3) загальна спрямованість окремих структурних елементів системи під час досягнення мети. У дослідженні виходили з тих міркувань, що принципи є орієнтирами, які визначають основний напрям практичної діяльності. Загальнонаукові принципи (науковості, свідомості й активності, систематичності й послідовності, доступності, зв'язку теорії і практики) поєднують теоретичні знання з практикою та виступають основою для формування готовності майбутніх фахівців соціальної сфери до розв'язання конфліктів. Специфічні принципи (органічної цілісності об'єктивного і суб'єктивного, поєднання цілісності системи зі структурністю, динамізму системи, міждисциплінарного характеру) трактуємо як конкретні нормативні вимоги, що безпосередньо впливають на формування готовності майбутніх фахівців соціальної сфери до розв'язання конфліктів у професійній діяльності.

З практичної точки зору виокремлено проблемний, праксеологічний, антропологічний, комунікативний, компетентнісний, акмеологічний, середовищний, культурологічний, особистісно орієнтований та системний підходи, які забезпечують взаємопов'язані дії та зумовлюють формування у майбутніх фахівців соціальної сфери готовності до розв'язання конфліктів.

З'ясовано, що ефективність освітнього процесу перебуває у безпосередній залежності від *організаційно-педагогічних* умов, які позитивно впливають одночасно на два напрями підготовки: організаційний – через оптимальну організацію освітнього процесу; педагогічний – через взаємодію суб'єктів освітнього процесу. Визначено такий спектр організаційно-педагогічних умов, як: формування мотиваційної основи готовності через упровадження особистісно орієнтованого навчання; систематизація теоретичних знань засобами інформаційно-комунікативних технологій; розвиток практичних умінь та

навичок на основі проблемного навчання та розв'язування професійних ситуацій і задач конфліктологічного змісту; вдосконалення особистісних і професійних якостей за допомогою впровадження тренінгової технології.

Перша організаційно-педагогічна умова спрямована на врахування здібностей, можливостей, інтересів та особистісних потреб конкретного студента й дає змогу забезпечити активне самовизначення і самореалізацію на основі принципів співпраці. Друга організаційно-педагогічна умова базується на тому, що використання інформаційних ресурсів є значущим для розвитку інтерактивного освітнього середовища закладів вищої освіти, що дає змогу використовувати віртуальне навчальне середовище Moodle для розробки навчально-методичних комплексів дисциплін, створення мультимедійних презентацій, вебінарів, електронних газет, застосування Інтернет-ресурсів. Упровадження третьої організаційно-педагогічної умови зумовлено потребою активізації у студентів інтересу до практичного застосування знань, спонукання їх до активної пошукової освітньої діяльності на основі організації проблемного навчання, яке дає змогу через розв'язування проблемних ситуацій та задач розробити модель професійної реальності. Вибір четвертої організаційно-педагогічної умови обумовлений необхідністю пошуку інноваційних форм побудови освітнього процесу на основі використання тренінгової технології, яка впливає на розвиток соціальних установок, формування досвіду міжособистісного спілкування і навичок активного слухання, послаблення нервово-емоційного напруження. Розроблено тренінг на тему «Формування особистісних якостей у майбутніх фахівців соціальної сфери», який спрямований на розвиток та вдосконалення особистісно-професійних якостей – толерантності, емпатійності, соціальної сенситивності та рефлексії.

У дослідженні використано педагогічне моделювання для графічної розробки абстрактного продукту – моделі системи професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери до розв'язання конфліктів у професійній діяльності. Під час побудови моделі враховано такі вимоги: концептуальність (філософське, психологічне, дидактичне, соціально-педагогічне обґрунтування освітніх цілей); системність (наявність усіх ознак системи); керованість (поетапна організація освітнього процесу, зміна форм і методів для покращення результатів); ефективність (оптимальність за параметром результат/витрати); відтворюваність (можливість застосування іншими освітніми закладами). Модель є схематичним наочним відображенням системи, що передбачає конкретну схему-маршрут для досягнення мети. Модель є структурною композицією, має блочну будову та складається з цільового, методологічного, організаційного, практичного й результативного блоків (рис. 1).

У четвертому розділі **«Навчально-методичне забезпечення системи професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери до розв'язання конфліктів у професійній діяльності»** охарактеризовано потенціал особистісно орієнтованого навчання та методу проектів; висвітлено можливості інтерактивного середовища й інформаційно-комунікативних технологій; досліджено шляхи упровадження проблемного навчання; проаналізовано потенціал тренінгової технології.

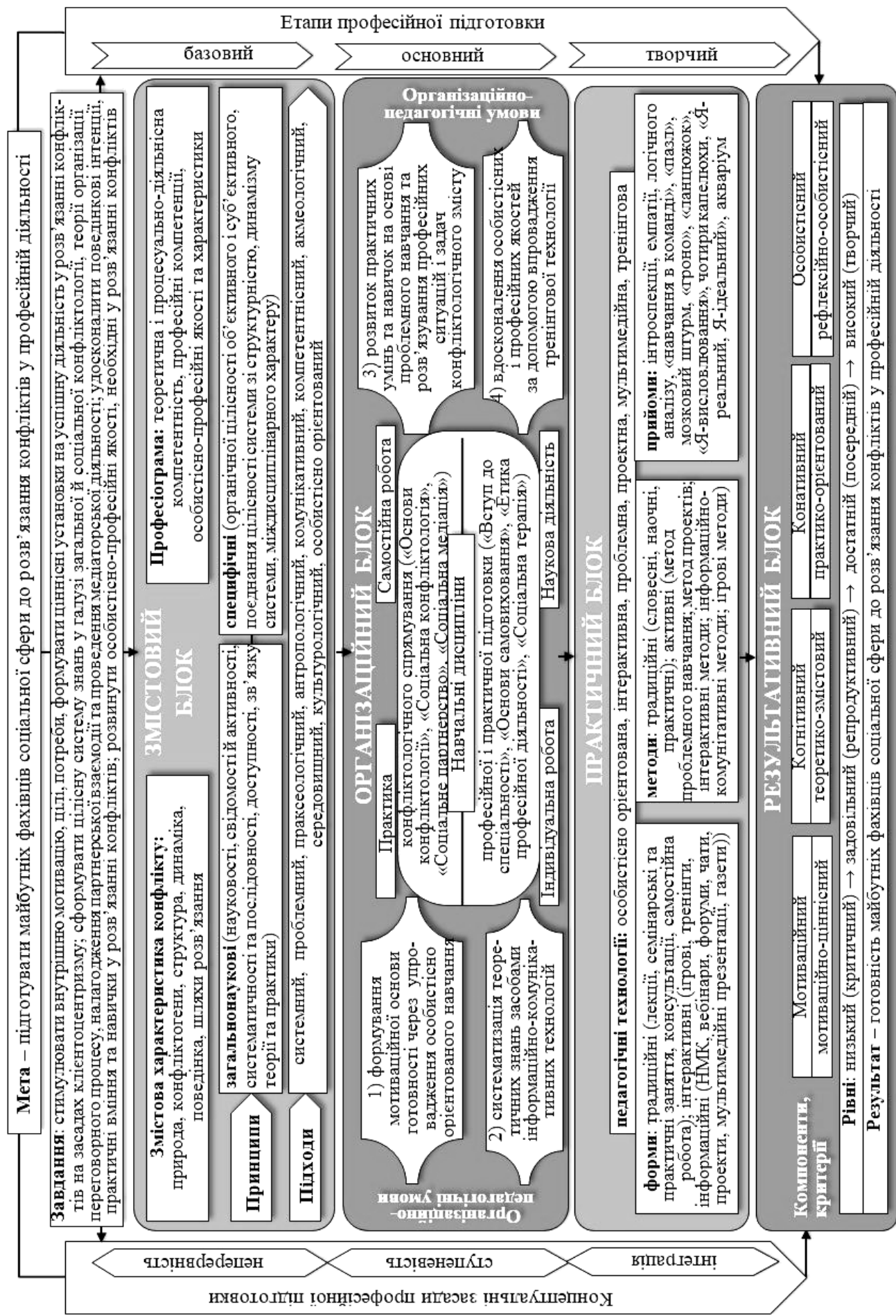

Рис. 1. Структурна модель системи професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери до розв’язання конфліктів у професійній діяльності

Навчально-методичне забезпечення системи професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери до розв'язання конфліктів передбачало конкретну практичну діяльність у чотирьох напрямках. Перший напрям базувався на використанні особистісно орієнтованого та проектного навчання, які забезпечили: психотерапевтичний характер освітнього процесу; розвиток фасилітативної функції викладача; використання активних діалогічних форм спілкування і налагодження інтерактивної комунікації; врахування природних нахилів та особистісних запитів студентів; створення індивідуальних програм для особистісного розвитку кожному майбутньому фахівцю. Встановлено, що проектна технологія відповідає усім вимогам особистісно орієнтованого навчання, адже підвищує рівень мотивації досягнення успіху, сприяє розвитку наполегливості, творчості, відповідальності, комунікабельності, формує вміння налагоджувати позитивні взаємини. Розробка проектів («Ефективні шляхи подолання внутрішньоособистісного конфлікту», «Міжособистісні конфлікти в соціальній сфері», «Способи розв'язання групових конфліктів», «Конфлікти та депресія», «Словесна агресія та механізми її протистояння», «Конфлікти в організаціях») сприяла якісним змінам у мотиваційно-ціннісній сфері студентів, стимулюванню потреби у самовдосконаленні та налагодженні активної співпраці з усіма членами команди, які працюють над розробкою та впровадженням проекту.

Другий напрям практичної діяльності передбачав удосконалення інтерактивного освітнього середовища засобами інформаційно-комунікативних технологій під час розробки навчально-методичних комплексів дисциплін конфліктологічного спрямування. Практична діяльність базувалася на впровадженні означених технологій в освітній процес, що дало змогу перетворити віртуальний простір на позитивно спрямований педагогічний вплив. У середовищі Moodle було розміщено інтерактивні елементи курсів (лекції, семінари, лабораторні роботи, завдання, тести, презентації, навчальні фільми, глосарій, форум, чат). Активне використання мультимедійних технологій вплинуло на розвиток пізнавальних здібностей студентів, їхньої самостійності, інтересу до оволодіння науковими знаннями. Під час викладання навчальних дисциплін «Основи конфліктології» (молодший спеціаліст), «Соціальна конфліктологія» (бакалаврат), «Соціальне партнерство» і «Соціальна медіація» (магістратура) використовувалися мультимедійні презентації до лекцій, семінарів та практичних робіт на основі застосування скрайбінгу, що дало змогу інтегрувати та поглибити теоретичні знання за допомогою візуальних образів. Важливим етапом практичної діяльності було проведення вебінарів («Конфлікт у соціально-педагогічній сфері», «Сімейні конфлікти: попередження і вирішення», «Міжнародні конфлікти», «Конфлікти у сім'ї», «Міжособистісні конфлікти», «Процес медіації», «Форми конфліктів» та випуск газет («Human», «Life-news», «Compromis»), які вплинули на формування когнітивного компонента готовності студентів до розв'язання конфліктів.

Третій напрям діяльності передбачав упровадження проблемного навчання та використання банку проблемних професійних задач і ситуацій

конфліктологічного змісту. Проблемне навчання застосовано з огляду на те, що воно розширює значення цілей професійної підготовки, інтегруючи навчальні, розвивальні та виховні завдання на основі розв'язання проблемних задач і ситуацій. Практична цінність проблемних ситуацій і задач полягає у тому, що до них неможливо підготуватися заздалегідь, адже вони не мають єдино правильного рішення – кожного разу студентам доводиться шукати власний вихід чи розв'язок. Окрім того, під час вирішення проблемних ситуацій і задач відбувалася кодифікація та переведення інформації конфліктологічного змісту деструктивного забарвлення у нейтральне чи позитивне. Розв'язування ситуацій сприяло розвитку у студентів уміння аргументовано відстоювати власну думку. Розроблено покроковий алгоритм розв'язання проблемних професійних ситуацій і задач. Під час проблемного навчання використовувалися методи та прийоми («акваріум», «навчання в команді», «пазл», «діади», «мозковий штурм», «дебріфінг», «мікрофон», «проблемне коло», «метод Кіплінга», «снігова куля», «павутина дискусій», «сократичний діалог», «грона», «515», «ланцюжок»), які розширили практичний досвід та допомогли студентам інтегрувати теоретичні знання з практикою.

Четвертий напрям діяльності базувався на застосуванні тренінгу як багатофункціонального методу змін психологічних феноменів особистості на основі спеціально створеного сприятливого середовища, де кожен студент міг усвідомити особистісно-професійні якості, які необхідно розвинути. Досвід, набутий під час роботи у тренінговій групі, протидіє відчуженню, сприяє посиленню рефлексивної позиції студентів, мобілізації їх можливостей і здібностей та розвиває навички міжособистісної взаємодії. Розроблено комплекс тренінгових занять (10 занять тривалістю по 1,5 год. кожне) на тему «Формування особистісних якостей у майбутніх фахівців соціальної сфери». Головне завдання тренінгу полягало в організації особливого освітнього середовища для розвитку важливих особистісних та професійних рис (рефлексії, толерантності та емпатії). Тренінг проведено з урахуванням принципів: «Я-висловлювання»; «тут і тепер»; конфіденційності; дослідницької позиції; ширості та відкритості; суб'єкт-суб'єктного спілкування; активності. Використовувалися мозковий штурм, рольові та ділові ігри, інформаційні повідомлення, дискусії, комунікативні вправи і завдання, презентації, імітаційні ігри, відеодемонстрації, відеолекторії, а також позитивна ре-інтерпретація, крос-культурний метод та метод історій, притч, метафор.

У п'ятому розділі **«Експериментальна перевірка ефективності системи професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери до розв'язання конфліктів у професійній діяльності»** висвітлено результати констатувального експерименту; представлено загальну методику організації дослідження; розглянуто практичні шляхи впровадження авторської системи в освітній процес та представлено аналіз й інтерпретацію отриманих результатів.

На констатувальному етапі експерименту проведено моніторинг за участі 692 випускників спеціальностей «Соціальна робота», «Соціальна педагогіка», «Практична психологія» та «Психологія», який дав можливість дослідити їх готовність до розв'язання конфліктів. Встановлено, що майбутні фахівці

володіють лише загальними теоретичними знаннями з конфліктології, вміння та навички у розв'язанні конфліктів сформовані фрагментарно, відсутня внутрішня мотивація, потребує вдосконалення рефлексивна сфера (лише у 52 (7,51%) респондентів встановлено високий рівень готовності до розв'язання конфліктів). З'ясовано, що майбутні практичні психологи та психологи володіють вищими показниками у зазначеному контексті.

Ефективність системи професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери до розв'язання конфліктів у професійній діяльності визначено за наслідками формувального етапу експерименту, який організовано на базі Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. До його проведення залучено 164 студенти спеціальностей «Соціальна робота» і «Соціальна педагогіка» денної та заочної форм навчання. Експеримент тривав 5,5 років та охоплював професійну підготовку студентів від початку навчання в бакалавраті до закінчення ними магістратури. У КГ освітній процес не зазнав змін, а в ЕГ впроваджено авторську систему, яка базувалася на організаційно-педагогічних умовах, інноваційних педагогічних технологіях (особистісно орієнтована, інтерактивна, проблемна, проектна, мультимедійна, тренінгова), цілеспрямованій організації теоретичної і практичної підготовки, самостійної й індивідуальної роботи та наукової діяльності в контексті формування готовності до розв'язання конфліктів. Для визначення готовності майбутніх фахівців соціальної сфери до розв'язання конфліктів за високим, достатнім, задовільним та низьким рівнями на етапі вступного і підсумкового контролю використовувався спеціальний діагностичний інструментарій: стандартизовані опитувальники, анкети, психологічні тести, спеціальні теоретичні та практичні завдання. У табл. 1 систематизовано кількісні результати.

Таблиця 1

Узагальнені результати сформованості готовності майбутніх фахівців соціальної сфери до розв'язання конфліктів у професійній діяльності

Рівні готовності до розв'язання конфліктів	Початок експерименту				Кінець експерименту			
	КГ (86)		ЕГ (78)		КГ (86)		ЕГ (78)	
	к-ть	%	к-ть	%	к-ть	%	к-ть	%
Низький (критичний)	29	33,72	26	33,33	10	11,63	2	2,56
Задовільний (репродуктивний)	43	50,00	41	52,56	40	46,51	18	23,08
Достатній (посередній)	10	11,63	8	10,26	28	32,56	30	38,46
Високий (творчий)	4	4,65	3	3,85	8	9,30	28	35,90

Проведений аналіз одержаних результатів свідчить про те, що в кінці експерименту студенти ЕГ мали високий (35,90 %) і достатній (38,46 %) рівні сформованості готовності до розв'язання конфліктів. У КГ ці дані становлять 9,30 % і 32,56 % відповідно. Істотна позитивна динаміка спостерігалася в ЕГ щодо зменшення кількості студентів з низьким рівнем готовності, тоді як у КГ такі істотні зміни не відбулися (рис. 2).

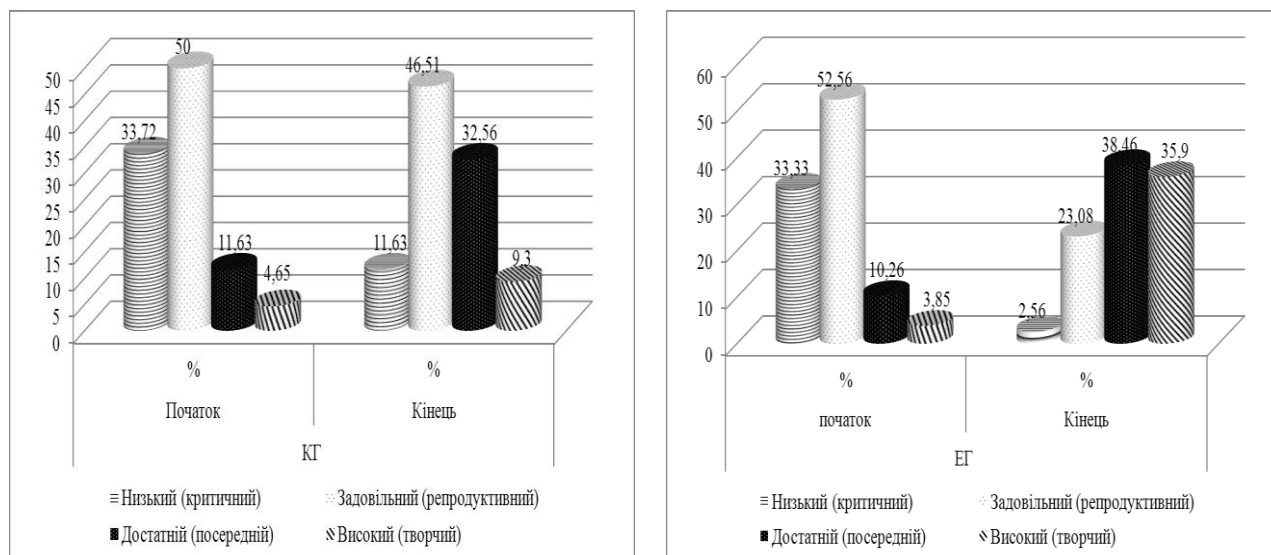

Рис. 2. Динаміка сформованості готовності до розв'язання конфліктів студентів КГ та ЕГ на формувальному етапі експерименту

У результаті проведення формувального етапу у студентів ЕГ виявлено такі якісні зміни: сформувалися вміння контролювати власні емоційні стани; підвищилася результативність використання асертивної стратегії поведінки у конфліктній взаємодії; вдосконалилися вміння ведення тактовного діалогу з конфліктними опонентами та навички щодо використання найбільш доцільних стратегій поведінки в конфлікті.

Для аргументованого підтвердження достовірності отриманих результатів педагогічного експерименту здійснено їх статистичну перевірку з використанням критерію Колмогорова-Смірнова. Так, розрахунок $\lambda_{емп}$ на початку експерименту становив 0,1637, що засвідчило відсутність статистично достовірних відмінностей між КГ та ЕГ; тоді як у кінці експерименту отримано результат 1,7012 – що свідчить про статистично значущі відмінності у розподілах рівнів готовності у КГ та ЕГ на рівні значущості $p \leq 0,05$.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретико-методологічний аналіз, узагальнення та запропоновано нове вирішення проблеми професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери до розв'язання конфліктів у професійній діяльності, що дало змогу сформулювати такі **висновки**:

1. Конфлікт трактуємо як процес неузгодженості думок, поглядів, потреб та позицій суб'єктів конфліктної протидії з приводу виконання фахівцем функціональних обов'язків та організації міжособистісної взаємодії, яка протікає у горизонтальній та вертикальній площинах в соціальній сфері. За допомогою емпіричного дослідження визначено, що конфлікт оптимізує взаємини між усіма суб'єктами соціальної сфери, дає можливість перевести деструктивне протистояння в конструктивну взаємодію. Конфліктна взаємодія у професійній діяльності фахівців соціальної сфери охоплює психологічні, гуманітарні, юридичні та комунікативні ракурси. Змістова характеристика

конфліктної взаємодії передбачає природу конфлікту, використання конфліктогенів, структуру і динаміку розвитку, поведінку опонентів, шляхи розв'язання. Розроблено авторську типологічну класифікацію конфліктів у соціальній сфері за такими ознаками: природа виникнення, характер, предмет, результат, прояв, напрям та зміст взаємодії, етичні ознаки, корисні уявлення, кількість сторін, емоційний вплив, процес розвитку, відношення до суб'єктів, форма вияву, кількість осіб, масштаб виникнення, тип розв'язання, характер розв'язку.

Професійна підготовка фахівців дає змогу здійснювати трансляцію соціального досвіду, спрямованого на здобуття професії. Основний акцент зроблено на аналізі професійної підготовки фахівців соціономічних професій (соціальних педагогів, психологів, практичних психологів, соціальних працівників) соціальної сфери, які реалізують соціальну політику. Проаналізовано інтегративні характеристики (цілі, об'єкти, предмет, сфери, форми впливу на клієнтів, види, результат) професійної діяльності фахівців соціономічних професій. З'ясовано, що у країнах Євросоюзу майбутніх фахівців соціальної сфери готують відповідно до стандартів надання соціальних послуг медіації. Медіаторські послуги здійснюються на основі «Кодексу медіатора», а діяльність посередників регулюють відповідні директиви. Вважаємо за можливе імплементувати кращі світові зразки професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери в освітній процес українських закладів вищої освіти.

2. На основі принципів комплексності, надійності, диференціації, типізації, перспективності й реальності розроблено професіограму фахівця соціальної сфери, компетентного у розв'язанні конфліктів, яка об'єднує теоретичну і процесуально-діяльнісну компетентність, охоплює перелік професійних компетенцій (мотиваційно-особистісна, комунікативна, організаторська, рефлексивна, аналітична, соціальна), базується на особистісно-професійних якостях, професійних і особистісних характеристиках.

Дефініція «готовність» є цілісним інтегральним особистісним утворенням, що стимулює самовдосконалення, формує професійно значущі якості, характеризує включеність у професійну діяльність, залежить від уміння мобілізувати особистісні ресурси. Готовність майбутнього фахівця соціальної сфери до розв'язання конфліктів є ціннісним ресурсом особистості, фактором успішності в сприйнятті та продуктивному вирішенні конфліктів під час професійної взаємодії, пов'язане з ефективним виконанням професійних функцій та ролей, зумовлене соціальними установками, мотивами, професійною спрямованістю, теоретичною і практичною підготовкою та індивідуально-типологічними особливостями. Компонентно-структурний склад готовності базується на стійких мотивах (мотиваційний компонент), системі теоретичних знань (когнітивний компонент), практичних уміннях й навичках (конативний компонент), особистісних і професійних якостях та рефлексії (особистісний компонент). У структурі готовності виокремлено мотиваційно-ціннісний, теоретико-змістовий, практико-орієнтований і рефлексійно-особистісний критерії, визначено їх показники, розроблено діагностичний

інструментарій для визначення стану її сформованості на основі чотирьохрівневої градації (низький (критичний), задовільний (репродуктивний), достатній (посередній), високий (творчий) рівні).

3. Запропоновано концепцію формування готовності майбутніх фахівців соціальної сфери до розв'язання конфліктів, яка охоплює мету, завдання, основні характеристики. В її основу покладено ідею, згідно з якою майбутні фахівці будуть професійно компетентними у розв'язанні конфліктів, якщо їх професійна підготовка відбуватиметься на засадах неперервності, ступеневості та інтеграції. Неперервність базується на неперервній освіті та обумовлена циклічно-вчинковою парадигматикою освітнього процесу, що відображає перетворення студента у майбутнього фахівця під час навчання. Ступеневість охоплює композиційне проектування освітнього середовища на основі ускладнення професійних функцій на кожному освітньому ступені, передбачає спадкоємність, прогностичність, гнучкість і динамічність. Інтеграція базується на структурному наповненні та методичному забезпеченні навчальних дисциплін професійної і практичної підготовки, а також дисциплін конфліктологічного спрямування. На основі інтеграції здійснено систематизацію теоретичного матеріалу, узгоджено навчальні програми для уникнення повторів. Концепція базується на теоретичному, методологічному й технологічному концептах і передбачає оптимізацію професійної підготовки майбутніх фахівців з урахуванням сучасних змін у функціонуванні соціальної сфери та потребою формувати під час неперервної освіти у переважній більшості студентів належний (високий і достатній) рівень готовності до розв'язання конфліктів у майбутній професійній діяльності.

4. Система професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери до розв'язання конфліктів у професійній діяльності характеризується цілісною структурою та представляє собою інтегративний об'єкт оптимізації освітнього процесу, що об'єднує психолого-педагогічні впливи на формування готовності майбутніх фахівців соціальної сфери до розв'язання конфліктів у професійній діяльності. До концептуальних чинників розробки системи належать: 1) наявність мети; 2) розуміння ідеї її створення; 3) загальна спрямованість структурних елементів. Цілісність системи забезпечується причинно-наслідковими зв'язками, її методологічну основу становлять принципи та підходи. Загальнонаукові принципи (науковості, свідомості й активності, систематичності та послідовності, доступності, зв'язку теорії та практики) вважаємо головними орієнтирами, які поєднують теоретичні знання студентів із практикою. Специфічні принципи (органічної цілісності об'єктивного і суб'єктивного, поєднання цілісності системи із структурністю, динамізму, міждисциплінарного характеру) є конкретними нормативними основами освітнього процесу. Реалізація системного, проблемного, праксеологічного, антропологічного, комунікативного, компетентнісного, акмеологічного, культурологічного, особистісно орієнтованого підходів забезпечила чіткі та взаємопов'язані практичні дії під час формування готовності до розв'язання конфліктів у майбутніх фахівців соціальної сфери.

Структурну модель системи професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери до розв'язання конфліктів у професійній діяльності побудовано з врахуванням таких вимог, як: концептуальність; системність; ефективність; відтворюваність. Модель має блочну будову. Складовими цільового блоку є: мета, завдання, концептуальні засади та етапи професійної підготовки. Змістовий блок охоплює змістову характеристику конфлікту, професіограму, принципи і підходи. До організаційного блоку належать організаційно-педагогічні умови, навчальні дисципліни професійної і практичної підготовки, дисципліни конфліктологічного спрямування, практика, самостійна, індивідуальна робота та наукова діяльність студентів. У практичний блок увійшли педагогічні технології, форми, методи й прийоми, які використовувалися під час професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери до розв'язання конфліктів. Результативний блок утворили компоненти, критерії, рівні та результат. Розроблена модель відображає зв'язки між елементами професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери до розв'язання конфліктів, а також обґрунтовує організацію освітнього процесу у закладах вищої освіти.

5. З'ясовано, що організаційно-педагогічні умови професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери до розв'язання конфліктів у професійній діяльності – це додаткові психолого-педагогічні чинники, які можна упровадити в освітній процес для підвищення його ефективності. Обґрунтовано чотири організаційно-педагогічні умови: формування мотиваційної основи готовності через упровадження особистісно орієнтованого навчання; систематизація теоретичних знань засобами інформаційно-комунікативних технологій; розвиток практичних умінь та навичок на основі проблемного навчання та розв'язування професійних ситуацій і задач конфліктологічного змісту; вдосконалення особистісних і професійних якостей за допомогою впровадження тренінгової технології. У процесі дослідження визначено практичні механізми впровадження організаційно-педагогічних умов на основі використання в освітньому процесі педагогічних технологій (особистісно орієнтована, інтерактивна, проектна, мультимедійна, тренінгова, технологія проблемного навчання) під час вивчення дисциплін конфліктологічного спрямування («Основи конфліктології», «Соціальна конфліктологія», «Соціальне партнерство», «Соціальна медіація») та дисциплін професійної та практичної підготовки («Вступ до спеціальності», «Основи самовиховання», «Етика професійної діяльності», «Соціальна терапія»), організації практики, самостійної й індивідуальної роботи та наукової діяльності студентів.

6. Навчально-методичне забезпечення системи професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери до розв'язання конфліктів у професійній діяльності передбачало практичну діяльність щодо: 1) використання особистісно орієнтованого навчання та методу проектів для вдосконалення мотиваційної спрямованості професійної підготовки; 2) удосконалення інтерактивного освітнього середовища засобами інформаційно-комунікативних технологій; 3) упровадження проблемного навчання та застосування банку проблемних професійних задач і ситуацій конфліктологічного змісту для

організації змістово-методичного супроводу освітнього процесу; 4) застосування тренінгової технології для вдосконалення особистісно-професійних якостей майбутніх фахівців соціальної сфери.

Підвищення мотиваційної спрямованості на основі особистісно орієнтованого навчання та проектної технології забезпечило психотерапевтичний характер освітнього процесу. У практичній площині використано активні діалогічні форми спілкування, налагоджено позитивну комунікативну взаємодію, враховано природні здібності, потреби студентів, створено індивідуальні програми особистісного розвитку для кожного студента. Інтерактивне освітнє середовище закладів вищої освіти, що базувалося на інформаційно-комунікативних технологіях дало змогу поглибити теоретичні знання у розв'язанні професійних конфліктів. Так, інформаційне середовище Moodle дало можливість розмістити у навчально-методичних комплексах дисциплін «Соціальна конфліктологія», «Соціальне партнерство» та «Соціальна медіація» інтерактивні елементи. Упровадження проблемного навчання дало можливість наповнити професійну підготовку інноваційними ідеями щодо кодифікації, трансляції та переведення інформації конфліктологічного змісту з деструктивного змістового забарвлення у нейтральне чи, за можливості, у позитивне. Використання банку проблемних практичних задач і ситуацій конфліктологічного змісту сприяло формуванню практичних умінь і навичок розв'язувати конфліктні ситуації. Розроблено та проведено тренінг «Формування особистісних якостей у майбутніх фахівців соціальної сфери», спрямований на сенсibilізацію у студентів навичок сприйняття, руйнування рольових стереотипів, розвиток особистісно-професійних рис (толерантності, емпатії, соціальної сенситивності та рефлексії).

7. Ефективність системи професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери до розв'язання конфліктів у професійній діяльності визначена за результатами формувального етапу експерименту. Аналіз одержаних результатів дослідження свідчить про те, що студенти ЕГ мали переважно високий (35,90 %) і достатній (38,46 %) рівні сформованості готовності до розв'язання професійних конфліктів за усіма компонентами. У КГ ці дані становили 9,30 % і 32,56 % відповідно. У якісному аспекті у готовності студентів з ЕГ до розв'язання конфліктів сформувалися уміння контролювати власні емоційні стани; підвищилася результативність використання асертивної стратегії поведінки у конфліктній взаємодії; вдосконалилися вміння ведення тактовного діалогу з конфліктними опонентами. Студенти опанували навичками утримуватися від нав'язування своєї позиції під час спілкування; навчилися прогнозувати можливі наслідки тиску з боку опонентів; почали використовувати найбільш доцільні стратегії поведінки в конфлікті, що передбачають оптимальний вибір між компромісом, співробітництвом, суперництвом, поступками, уникненням. Для перевірки достовірності результатів дослідження використано критерій Колмогорова-Смірнова, що дав змогу підтвердити статистично значущі відмінності у розподілах, оскільки $\lambda_{ем} \geq \lambda_{кр}$ ($1,7012 \geq 1,36$) на рівні значущості $p \leq 0,05$. Цим

доведено ефективність упровадження авторської системи професійної підготовки.

Виконане дослідження має завершений характер, однак не вичерпало всіх аспектів піднятої проблеми. Потребує подальшого вивчення питання наступності щодо визначення шляхів удосконалення готовності фахівців соціальної сфери до розв'язання конфліктів у системі післядипломної освіти. Наші напрацювання будуть спрямовані на дослідження потенціалу діяльнісного та синергетичного підходів в контексті професійної підготовки фахівців соціономічних професій під час вивчення фахових дисциплін.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

1. Калаур С. М. Теорія і методика професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери до розв'язання конфліктів у професійній діяльності: монографія. Тернопіль: Осадця Ю.В., 2018. 456 с.

2. Калаур С. М. Практикум з Соціальної конфліктології для підготовки бакалаврів спеціальності «Соціальна педагогіка» та «Соціальна робота» (за кредитно-трансферною системою навчання). Тернопіль: вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2007. 168 с.

3. Калаур С. М., Главацька О. Л. Основи соціального розвитку особистості: навч. посіб. для студ. спец. «Соціальна педагогіка» і «Соціальна робота». Тернопіль: вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2008. 315 с. (*лист МОН України № 1.4/18-Г-651 від 26.04.2007 р.*).

4. Калаур С. М., Фалинська З. З Соціальна конфліктологія: навч.-метод. посіб. [для студ. спец. «Соціальна педагогіка»]. Тернопіль: Астон, 2010. 362 с. (*лист МОН України № 1/11-4201 від 19.05.2010 р.*).

5. Соціально-педагогічна робота з проблемними сім'ями: навч.-метод. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / А. Й. Капська, Н. С. Олексюк, С. М. Калаур, З. З. Фалинська. Тернопіль: Астон, 2010. 304 с. (*лист МОН України № 1/11-1411 від 09.03.2010 р.*).

6. Калаур С. М., Фалинська З. З. Соціальна конфліктологія: навч.-метод. посіб. для підгот. бакалаврів зі спец. «Соціальна педагогіка» (за кред.-трансф. сист. навч.). Тернопіль: вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2010. 279 с.

7. Калаур С. М., Трухан М. А. Теоретичні та практичні основи підготовки соціальних педагогів до розв'язання конфліктів в освітніх закладах: навч.-метод. посіб. Тернопіль: Вектор, 2015. 148 с.

8. Калаур С. М. Зміст підготовки майбутніх соціальних педагогів в контексті Болонського процесу. *Проблеми сучасної педагогічної освіти: зб. наук. праць*. Сер.: Педагогіка і психологія. Ялта: РВВ КГУ, 2006. Вип. 11, ч. 2. С. 44–49.

9. Калаур С. М. Сутність антропологічного підходу у процесі підготовки соціальних педагогів *Педагогічні науки: зб. наук. праць*. Суми: СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2006. Частина перша. С. 269–275.

10. Калаур С. М. Організація контролю за навчальною діяльністю студентів: реалії та перспективи. *Педагогічні науки*: зб. наук. праць. Херсон: вид-во ХДУ, 2009. Вип. 52. С. 297–300.

11. Калаур С. М. Шляхи підвищення якості контролю за самостійною роботою студентів вищого навчального закладу. *Збірник наукових праць Державної прикордонної служби України*. Сер.: Педагогічні науки. Хмельницький: НАДПСУ, 2009. № 48/2, ч. II. С. 65–67.

12. Калаур С. М. Попередження та розв'язання конфліктів в освітньому середовищі вищих навчальних закладів. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету*. Сер.: Педагогіка. Тернопіль: Видавничий відділ ТНПУ, 2010. № 3. С. 126–130.

13. Калаур С. М. До питання про необхідність формування професійно-етичної компетентності у майбутніх фахівців. *Науковий вісник Чернівецького університету*: зб. наук. праць. Сер.: Педагогіка та психологія. Чернівці: ЧНУ, 2011. Вип. 556. С. 29–35.

14. Калаур С. М. Доцільність формування конфліктологічної компетентності у майбутніх фахівців сфери послуг. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету*. Сер.: Педагогіка. Тернопіль: Видавничий відділ ТНПУ, 2011. № 4. С. 188–195.

15. Калаур С. М. Теоретичні підходи до необхідності формування універсальних (базових) компетентностей у студентів під час навчання. *Науковий вісник Чернівецького університету*: зб. наук. праць. Сер.: Педагогіка та психологія. Чернівці: ЧНУ, 2012. Вип. 620. С. 65–72.

16. Калаур С. М. Необхідність формування ціннісно-сислової компетентності під час навчання у вищих навчальних закладах. *Гуманітарні проблеми вищої освіти*: зб. наук. праць. Харків: ХНАДУ, 2013. Вип. 4. С. 45–57.

17. Калаур С. М. Формування комунікативних умінь майбутніх соціальних педагогів засобами навчальних тренінгів. *Вісник Національного університету оборони України*: зб. наук. праць. Київ: НУОУ, 2013. Вип. 2 (33). С. 64–69.

18. Калаур С. М. Потенціал акмеологічного підходу у професійній підготовці майбутніх соціальних працівників. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Сер.: Педагогіка. Соціальна робота. Ужгород, 2014. Вип. 32. С. 81–84.

19. Калаур С. М. Практичні механізми формування ціннісно-сислової компетентності у майбутніх соціальних педагогів під час навчання. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Сер.: Педагогіка. Соціальна робота. Ужгород, 2014. Вип. 31. С. 64–67.

20. Калаур С. М. Педагогічна концепція організації неперервності освіти майбутніх фахівців соціальної сфери. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Сер.: Педагогіка. Соціальна робота. Ужгород, 2015. Вип. 36. С. 71–77.

21. Калаур С. М. Акмеологічний підхід у професійній підготовці майбутніх соціальних педагогів та соціальних працівників. *Проблеми освіти*: зб. наук. праць. Житомир-Київ, 2015. Вип. 84. С. 151–154.

22. Калаур С. М. Акмеологічний підхід у підготовці майбутніх фахівців соціально-педагогічної сфери засобами інтерактивних технологій. *Науковий вісник Чернівецького університету*: зб. наук. праць. Сер.: Педагогіка та психологія. Чернівці: Рута, 2015. Вип. 748. С. 42–49.

23. Калаур С. М. Формування конфліктологічної компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери у процесі навчання у вищих педагогічних навчальних закладах. *Нові технології навчання*: наук.-метод. зб. Київ, 2015. Вип. 86, ч. 2. С. 53–57.

24. Калаур С. М. Характеристика підходів формування готовності майбутніх фахівців соціальної сфери до розв'язання конфліктів. *Актуальні проблеми державного управління, педагогіки та психології*: зб. наук. праць. Херсон: Грінь Д. С., 2015. Вип. 1 (12), т. 5. С. 12–16.

25. Калаур С. М. Вдосконалення інтерактивного освітнього середовища засобами інформаційних технологій під час формування у майбутніх фахівців соціальної сфери готовності до розв'язання конфліктів у професійній діяльності. *Вісник Запорізького національного університету*: зб. наук. праць. Сер.: Педагогічні науки. Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2016. № 1. С. 111–121. *Google Scholar*

26. Калаур С. М. Обґрунтування доцільності розробки системи професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери до розв'язання конфліктів. *Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти*: зб. наук. праць. Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. Рівне: РДГУ, 2016. Вип. 13 (56), ч. I. С. 64–69.

27. Калаур С. М. Педагогічний потенціал принципів, покладених в основу системи формування готовності майбутніх фахівців соціальної сфери до розв'язання конфліктів. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Сер.: Педагогіка. Соціальна робота. Ужгород, 2016. Вип. 2 (39). С. 89–92.

28. Калаур С. М. Підготовка майбутніх фахівців соціальної сфери до розв'язання професійних конфліктів в умовах освітнього процесу ВНЗ. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка*. Сер.: Педагогічні науки, 2016. № 6 (303), ч. III. С. 32–39. *Google Scholar*

29. Калаур С. М. Потенціал інформаційних технологій у формуванні готовності до розв'язання конфліктів у професійній діяльності у майбутніх фахівців соціальної сфери. *Педагогічна освіта: теорія і практика*: зб. наук. праць Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка. Кам'янець-Подільський, 2016. Вип. 21 (2–2016), ч. 1. С. 86–92. *Google Scholar, Index Copernicus*

30. Калаур С. М. Потенціал проблемного підходу та використання проблемних ситуацій під час професійної підготовки майбутніх фахівців у ВНЗ. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України*. Сер.: Педагогічні науки. Хмельницький: вид-во НАДПСУ, 2016. № 5 (7). С. 96–109.

31. Калаур С. М. Характеристика структури готовності майбутніх фахівців соціальної сфери до розв'язання конфліктів. *Гірська школа Українських Карпат*. Наукове фахове видання з педагогічних наук. Івано-Франківськ: ДВНЗ

«Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», 2016. № 15. С. 41–44. *Google Scholar*

32. Калаур С. М. Характеристика толерантності як показника готовності майбутніх фахівців соціальної сфери до розв'язання конфліктів у професійній діяльності. *Педагогічні науки: зб. наук. праць Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського*. Миколаїв: МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2016. № 3 (54). С. 121–126. *Google Scholar*

33. Калаур С. М. Аналіз зарубіжного досвіду професійної підготовки фахівців до розв'язання конфліктів. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна»*. Хмельницький: ХІСТ, 2017. № 14. С. 26–30. *Google Scholar*

34. Калаур С. М. Використання проблемних ситуацій та завдань під час формування у майбутніх фахівців соціальної сфери готовності до розв'язування професійних конфліктів. *Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти: зб. наук. Праць. Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету*. Рівне: РДГУ, 2017. Вип. 17 (60). С. 171–175.

35. Калаур С. М. Використання тренінгових технологій під час формування готовності майбутніх фахівців соціальної сфери до розв'язання конфліктів у професійній діяльності. *Професійна освіта: методологія, теорія та технології: зб. наук. праць*. Переяслав-Хмельницький: ФОП Домбровська Я. М., 2017. Вип. 5/1. С. 86–98. *Google Scholar*

36. Калаур С. М. Обґрунтування необхідності формування спеціальних умінь у майбутніх фахівців у процесі професійної підготовки. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України*. Сер.: Педагогічні науки. Хмельницький: вид-во НАДПСУ, 2017. № 4 (11). С. 219–229.

37. Калаур С. М. Педагогічний моніторинг стану готовності майбутніх фахівців соціальної сфери до розв'язання професійних. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна»*. Хмельницький: ХІСТ, 2017. № 13. С. 28–32. *Google Scholar*

38. Калаур С. М. Психолого-педагогічні засади розробки системи неперервної професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери до розв'язання конфліктів. *Педагогічні науки: зб. наук. праць Херсонський державний університет*. Херсон, 2017. Вип. LXXVII (77), т. 1. С. 141–145. *Index Copernicus*

39. Калаур С. М. Філософсько-методологічні засади організації освітньої підготовки майбутній фахівців соціономічних професій. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Сер.: Педагогіка. Соціальна робота. Ужгород, 2017. Вип. 2 (41). С. 115–118.

40. Калаур С. М. Характеристика організаційно-педагогічних умов, що впливають на готовність майбутніх фахівців соціальної сфери до розв'язання конфліктів. *Педагогічні науки: зб. наук. праць*. Херсонський державний університет. Херсон, 2017. Вип. LXXX (80), т. 3. С. 152–156. *Index Copernicus*

41. Калаур С. Н. Сущность акмеологического подхода в подготовке будущих социальных педагогов и социальных работников. *Акмеология деятельности* / под общ. ред. Н. В. Кузьминой, В. Н. Гладковой С. Д. Пожарского. Санкт-Петербург, 2007. С. 101–107.

42. Kalaur S. M. Common approaches to the training of future social sphere experts in conflicts resolution *East European Scientific Journal Wschodnioeuropejskie Czasopismo Naukowe*. Warszawa, 2016. № 9 (13), część 3. P. 19–22.

43. Kalaur S. The system of professional training of future specialists in social sphere to conflict resolution. *Social Work and Education*. 2016. Vol. 3, № 2. P. 58–63.

44. Kalaur S. The training of future specialists of social sphere to conflict resolution as a scientific problem. *Modern Science*. Praha, 2016. № 3. S. 42–49.

45. Калаур С. М. Контент-аналіз професіограми фахівця соціальної сфери, компетентного у розв'язанні професійних конфліктів. *Social Work and Education*. 2018. Vol. 5, № 1. P. 18–28.

Опубліковані праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

46. Калаур С. М. Інноваційні підходи у професійній підготовці фахівців соціальної сфери. *Розробка теоретичних моделей інтерактивних технологій в освітньому середовищі*: зб. матеріалів Міжвуз. обласного наук.-практ. семін. (Тернопіль, 11 квіт. 2008 р.). Тернопіль: Економічна думка, 2008. С. 12–16.

47. Калаур С. М. Інтеграція навчальних дисциплін – крок до удосконалення професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери. *Шляхи модернізації вищої освіти в контексті Євроінтеграції*: матеріали Регіонал. наук.-практ. семін. (Тернопіль, 20–21 трав. 2008 р.). Тернопіль: вид-во ТНПУ, 2008. С. 29–30.

48. Калаур С. М. Сутність медіаторської діяльності соціального педагога у студентському середовищі. *Професіоналізм педагога в контексті Європейського вибору України*: зб. статей Міжнар. наук.-практ. конф. (Ялта, 18–20 верес. 2008 р.). Ялта: РВВ КГУ, 2008. Ч. 1. С. 112–117.

49. Калаур С. М. Сутність інформаційних технологій у процесі професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів. *Теоретичні та прикладні аспекти використання інформаційних технологій у системі університетської освіти*: матеріали Регіонал. наук.-практ. семін. (Тернопіль, 3–4 груд. 2008 р.). Тернопіль: вид-во ТНПУ, 2008. С. 56–59.

50. Калаур С. М. Доцільність та сутність використання тестів для вимірювання рівня знань студентів психолого-педагогічного факультету. *Тести в системі моніторингу якості освіти*: матеріали Регіонал. наук.-практ. семін. (Тернопіль, 2–3 черв. 2009 р.). Тернопіль: вид-во ТНПУ, 2009. С. 61–64.

51. Калаур С. М. Формування акмеологічної компетентності у системі підвищення кваліфікації. *Перспективні інновації у підготовці педагогічних та інженерних кадрів: теорія, методологія, досвід*: зб. наук. праць за матеріалами Всеукр. наук.-метод. конф. (Херсон, 18–19 лютого 2010 р.). Херсон: вид-во ХДУ, 2010. С. 62–66.

52. Калаур С. М. Акмеологічні аспекти формування особистісної зрілості студентів у процесі навчання у ВНЗ. *Забезпечення наступності змісту в системі ступеневої вищої та післядипломної освіти: українські традиції та європейська практика*: зб. наук. праць I Всеукр. наук-метод. семін. (Хмельницький, 29 жовт. 2010). Хмельницький: Поліграфіст-2, 2011. С. 49–52.

53. Калаур С. М. Конфлікти в освітньому середовищі вищих навчальних закладів та шляхи їх розв'язання. *Проектна та конструкторсько-технологічна підготовка майбутніх фахівців інженерного та педагогічного напрямів*: зб. наук. праць за матеріалами Всеукр. наук.-практ. конф. (Херсон, 17–18 берез. 2011 р.). Херсон: Айлант, 2011. С. 58–62.

54. Калаур С. М. До питання про необхідність формування конфліктологічної компетентності у майбутніх фахівців сфери послуг. *Забезпечення наступності змісту в системі ступеневої вищої та післядипломної освіти: українські традиції та європейська практика*: тези доп. II Всеукр. наук.-метод. конф. (Хмельницький, 27 жовт. 2011 р.). Хмельницький: ХмЦНТІ, 2011. С. 110–113.

55. Калаур С. М. Роль конфліктологічної компетентності у процесі професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів. *Професійна підготовка фахівців соціальної сфери: надбання, проблеми, перспективи*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Хмельницький, 23–24 берез. 2012 р.). Хмельницький: ХНУ, 2012. С. 30–32.

56. Калаур С. М. Универсальные компетентности и их роль в становлении будущего специалиста. *Věda a vznik – 2012/2013: materiály IX Mezinárodní vědecko-praktická konference* (Praha, 27 prosince 2012 r. - 05 ledna 2013 r.). Praha: Publishing House «Education and Science», Díl 20. Pedagogika. S. 41–43.

57. Калаур С. М. Соціально-педагогічні особливості досягнення «акме» вершин майбутніми соціальними педагогами та соціальними працівниками під час навчання. *Акмеологія – наука XXI століття*: матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 30 трав. 2014 р.). Київ: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2014. С. 355–362.

58. Калаур С. М. Неперервність професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери як нагальна вимога сьогодення. *Соціальна робота та соціальна педагогіка: виклики сьогодення*: матеріали доп. та повід. Всеукр. наук.-практ. конф. молодих учених та студентів (Тернопіль, 29 квіт. 2015 р.). Тернопіль: ТНПУ імені В. Гнатюка, 2015. С. 135–139.

59. Калаур С. М. Обґрунтування доцільності неперервної професійної підготовки у формуванні конфліктологічної компетентності фахівців, що працюватимуть у соціальній сфері. *Психолого-педагогічні аспекти навчання дорослих в системі неперервної освіти*: матеріали Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (Біла Церква, 22 жовт. 2015 р.). Біла Церква: БІНПО, 2015. С. 62–66.

60. Калаур С. М. Потреба у формуванні професійної конфліктологічної компетентності майбутніх соціальних працівників як складової професіоналізму. *Соціальна педагогіка та соціальна робота: виклики*

сьогодення: зб. наук. праць за матеріалами III Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю (Тернопіль, 28–29 жовт. 2015 р.). Тернопіль: Вектор, 2015. С. 45–49.

61. Калаур С. М. Необхідність належного рівня сформованості у фахівця соціальної сфери професійної конфліктологічної компетентності під час роботи з проблемними родинами. *Соціальна підтримка сім'ї та дитини у соціокультурному просторі громади*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю (Суми, 11–12 лист. 2015 р.). Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2015. С. 178–180.

62. Калаур С. М. Загальні наукові підходи до розробки системи професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери до розв'язання конфліктів. *Соціальна робота і соціальна педагогіка: виклики сьогодення*: зб. наук. праць за матеріалами IV Всеукр. наук.-практ. конф. (Тернопіль, 28–29 квіт. 2016 р.). Тернопіль: Вектор, 2016. С. 46–50.

63. Калаур С. М. Системний підхід у підготовці майбутніх фахівців соціальної сфери до розв'язання конфліктів під час професійної діяльності. *Партнерська взаємодія у системі інститутів соціальної сфери*: зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. (Ніжин, 5–6 трав. 2016 р.). Ніжин: вид-во НДУ ім. М. Гоголя, 2016. С. 55–58.

64. Калаур С. М. Типологія конфліктів у професійній діяльності майбутніх фахівців соціальної сфери. *Сучасна педагогіка та психологія: від теорії до практики*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Запоріжжя, 26–27 серп. 2016 р.). Запоріжжя: Класичний приватний університет, 2016. С. 22–24.

65. Kalaur S. The necessity of extensive professional training of future specialists of social sphere concerning the resolving conflicts in professional activity. *European Research Area: Status, Problems and Prospects: the International Academic Congress* (Riga, 01–02 September 2016). Riga, 2016. P. 63–65.

66. Калаур С. М. Толерантність як необхідний показник готовності майбутніх фахівців соціальної сфери до розв'язання конфліктів у професійній діяльності. *Актуальні проблеми сучасної соціології, соціальної роботи та професійної підготовки фахівців*: матеріали доп. та повід. Міжнар. наук.-практ. конф. (Ужгород, 16 верес. 2016 р.). Ужгород, 2016. С. 71–73.

67. Калаур С. М. Використання інформаційних технологій під час формування у студентів готовності до розв'язання конфліктів у професійній діяльності. *Соціальний педагог у територіальній громаді*: тези доп. Всеукр. наук.-практ. конф. (Запоріжжя, 26 жовт. 2016 р.). Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2016. С. 34–37.

68. Калаур С. М. Необхідність впровадження компетентнісного, праксеологічного та синергетичного підходів під час формування готовності майбутніх соціальних педагогів до розв'язання конфліктів. *Сучасні технології розвитку професійної майстерності майбутніх учителів*: зб. наук. праць за матеріалами IX Всеукр. інтернет-конф. (Умань, 27 жовт. 2016 р.). Умань: ФОП Жовтий, 2016. С. 94–96.

69. Калаур С. М. Формування у майбутніх фахівців соціальної сфери когнітивного компоненту готовності до розв'язання конфліктів засобами

інформаційних технологій. *Соціальна робота і соціальна педагогіка: виклики сьогодення*: зб. наук. праць за матеріалами V Всеукр. наук.-практ. конф. (Тернопіль, 29–30 лист. 2016 р.). Тернопіль: Вектор, 2016. С. 39–44.

70. Калаур С. М. Створення мотиваційно-ціннісної бази засобами особистісно орієнтованого навчання для формування мотиваційного компоненту готовності майбутніх фахівців соціальної сфери до розв'язання конфліктів. *Психолого-педагогічні засади професійної підготовки майбутніх фахівців на компетентнісній основі*: зб. наук. праць IV Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (Переяслав-Хмельницький, 28 лютого 2017 р.). Переяслав-Хмельницький: ФОП Домбровська Я. М., 2017. Ч. I. С. 45–50.

71. Калаур С. М. Потреба впровадження проблемного навчання під час формування готовності майбутніх фахівців соціальної сфери до розв'язання конфліктів. *Україна в гуманітарних і соціально-економічних вимірах*: матеріали II Всеукр. наук. конф. (Дніпро, 24–25 берез. 2017 р.). Дніпро: СПД «Охотнік», 2017. Ч. II. С. 57–59.

72. Калаур С. М. Використання проблемних ситуацій під час формування готовності майбутніх фахівців соціальної сфери до розв'язання конфліктів. *Актуальні питання теорії та практики психолого-педагогічної підготовки майбутніх фахівців*: тези доп. V Всеукр. наук.-практ. конф. (Хмельницький, 30–31 берез. 2017 р.). Хмельницький: ХНУ, 2017. С. 87–88.

73. Калаур С. М. Використання мультимедійних презентацій та вебінарів у професійній підготовці майбутніх фахівців соціальної сфери до розв'язання конфліктів. *Психологічна культура вчителя в контексті викликів сучасності*: зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю (Тернопіль, 5–6 квіт. 2017 р.). Тернопіль: СМП «Тайп», 2017. С. 117–120.

74. Калаур С. М. Соціально-педагогічна робота з попередження та подолання конфліктів у соціальних мережах. *Соціально-економічні та гуманітарні аспекти світових інноваційних трансформацій*: матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ-Суми, 26–28 квіт. 2017 р.). Суми, 2017. Т. 2. С. 170–173.

75. Калаур С. М. Методологія розробки тренінгів для формування готовності у майбутніх фахівців соціальної сфери до розв'язання професійних конфліктів. *Соціальна робота і соціальна педагогіка: виклики сьогодення*: зб. наук. праць за матеріалами VI Всеукр. наук.-практ. конф. (Тернопіль, 17–18 трав. 2017 р.). Тернопіль: ФОП Осадца Ю. В., 2017. С. 44–48.

76. Калаур С. М. Психолого-педагогічні аспекти проведення комплексного моніторингового дослідження стану готовності майбутніх фахівців соціальної сфери до розв'язання професійних конфліктів. *Психолого-педагогічні особливості розвитку особистості в освітньому просторі*: зб. тез доп. Всеукр. наук.-практ. конф. (Мукачево, 17–18 трав. 2017 р.). Мукачево: вид-во МДУ, 2017. С. 105–107.

77. Калаур С. М. Формування у майбутніх фахівців соціальної сфери когнітивної та конативної складової готовності до розв'язання професійних конфліктів. *Компетентнісний вимір сучасної освіти: теорія і практика*: зб. тез

V Регіонал. наук.-практ. конф. (Запоріжжя, 19 трав. 2017 р.). Запоріжжя: вид-во Хортицької національної академії, 2017. С. 70–73.

78. Калаур С. М. Ступеневість професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери в контексті формування готовності до розв'язання професійних конфліктів. *Професійна підготовка фахівців соціальної сфери: надбання, проблеми, перспективи*: матеріали II Всеукр. наук.-практ. конф. (Хмельницький, 26–27 жовт. 2017 р.). Хмельницький: ХНУ, 2017. С. 20–22.

79. Калаур С. М. Потреба у розвитку толерантності та емпатії під час розв'язання фахівцями соціальної сфери сімейних конфліктів. *Соціальна підтримка сім'ї та дитини у соціокультурному просторі громади*: матеріали II Всеукр. наук.-практ. конф. (Суми, 15 лист. 2017 р.). Суми: ФОП Цьома С. П., 2017. С. 208–210.

80. Калаур С. М. Методологічні засади професійної підготовки майбутніх фахівців соціономічних професій. *Актуальні дослідження в соціальній сфері*: матеріали X Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 17 лист. 2017 р.). Одеса: ФОП Бондаренко М. О., 2017. С. 175–177.

81. Калаур С. М. Інноваційні технології, форми та методи професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери до розв'язання конфліктів у професійній діяльності: методологічні аспекти. *Професійна педагогіка і андрагогіка: актуальні питання, досягнення та інновації*: зб. тез Міжнар. наук.-практ. конф. (Кривий Ріг, 20–21 лист. 2017 р.). Кривий Ріг, 2017. С. 197–199.

82. Калаур С. М. Методологія розробки професіограми фахівця соціальної сфери компетентного у розв'язанні професійних конфліктів. *Проблеми саморозвитку та самовдосконалення особистості в умовах модернізації педагогічної освіти*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 22 лист. 2017 р.). Харків, Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»: ФОП Петров В. В., 2017. С. 138–141.

83. Калаур С. М. Обґрунтування системи неперервної професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери до розв'язання конфліктів. *Сучасна освіта та інтеграційні процеси*: зб. наук. праць Міжнар. наук.-метод. конф. (Краматорськ, 22–23 лист. 2017 р.). Краматорськ: ДГМА, 2017. С. 77–79.

84. Калаур С. М. Неперервність, ступеневість та інтеграція як концептуальні засади професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери до розв'язання професійних конфліктів. *Сучасна українська освіта: стратегії та технології навчання молоді і дорослих*: зб. наук. праць V Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (Переяслав-Хмельницький, 27 лютого 2018 р.). Переяслав-Хмельницький: ФОП Домбровська Я. М., 2018. С. 56–60.

85. Калаур С. М. Методологічна основа розробки системи професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери до розв'язання конфліктів у професійній діяльності. *Сучасні тенденції розвитку освіти і науки в інтердисциплінарному контексті*: матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. (Ужгород, 29–30 берез. 2018 р.). Ченстохова-Ужгород-Дрогобич: Посвіт, 2018. С. 232–234.

86. Калаур С. М. Обґрунтування потреби у формуванні готовності до медіаторської діяльності у майбутніх соціальних працівників. *Соціальна*

робота і соціальна педагогіка: виклики сьогодення: зб. наук. праць за матеріалами VII Всеукр. наук.-практ. конф. (Тернопіль, 26–27 квіт. 2018 р.). Тернопіль: ТНПУ імені В. Гнатюка, 2018. С. 46–48.

87. Калаур С. М. Теоретико-методологічні аспекти неперервності професійної підготовки майбутніх фахівців. *Розвиток професійної майстерності педагога*: зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. (Тернопіль, 26–27 квіт. 2018 р.). Тернопіль: СМП «Тайп», 2018. С. 135–137.

88. Калаур С. М. Використання особистісно орієнтованого навчання для створення мотиваційно-ціннісної бази під час формування у майбутніх фахівців соціальної сфери готовності до розв'язання конфліктів. *Суспільні дисципліни як засіб формування цивілізаційної компетентності здобувачів освіти*: матеріали I Всеукр. наук.-практ. конф. (Рівне, 27–28 квіт. 2018 р.). Рівне: Навчально-науковий інститут права НУВГП, 2018. С. 164–169.

Опубліковані праці, які додатково відображають наукові результати дисертації

89. Калаур С. М. Доцільність використання акмеологічного підходу у процесі професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів у ВНЗ. *Акмеологія в Україні: теорія і практика*. Київ: КУ ім. Б. Грінченка, 2010. № 1. С. 105–111.

АНОТАЦІЇ

Калаур С. М. Система професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери до розв'язання конфліктів у професійній діяльності. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. – Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Тернопіль, 2019.

У дисертаційній роботі проаналізовано теоретичні та методичні основи професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери до розв'язання професійних конфліктів. Унаслідок наукового пошуку досліджено конфліктну взаємодію у соціальній сфері та узагальнено класифікацію конфліктів. Розроблено професіограму та обґрунтовано концепцію формування готовності, що відображає теоретико-методичні засади вдосконалення професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери професій у закладах вищої освіти на засадах неперервності. Визначено компоненти, критерії, показники та рівні сформованості готовності майбутніх фахівців соціальної сфери до розв'язання конфліктів у професійній діяльності.

Обґрунтовано, розроблено та експериментально перевірено систему професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери до розв'язання конфліктів у професійній діяльності, що має блочну структуру, охоплює цільовий, змістовий, організаційний, практичний та результативний блоки, а також запропоновано її графічну модель. У дослідженні представлено організаційно-педагогічні умови професійної підготовки майбутніх фахівців

соціальної сфери до розв'язання конфліктів та навчально-методичне забезпечення реалізації системи.

Ключові слова: майбутні фахівці соціальної сфери, готовність до розв'язання конфліктів, концепція, система професійної підготовки, організаційно-педагогічні умови, структурна модель системи, навчально-методичне забезпечення.

Калаур С. М. Система профессиональной подготовки будущих специалистов социальной сферы к решению конфликтов в профессиональной деятельности. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора педагогических наук по специальности 13.00.04 – теория и методика профессионального образования. – Тернопольский национальный педагогический университет имени Владимира Гнатюка, Тернополь, 2019.

В диссертационном исследовании рассмотрены и обоснованы теоретические и методические основы формирования готовности будущих специалистов социальной сферы к решению профессиональных конфликтов. В результате научного поиска исследовано конфликтное взаимодействие в социальной сфере и обобщена классификация конфликтов. Разработана профессиограмма и обоснована концепция формирования готовности, отражающая теоретико-методические основы совершенствования профессиональной подготовки будущих специалистов социально-экономических профессий в УВО на основе непрерывности. Определены компоненты, критерии, показатели и уровни сформированности готовности будущих специалистов социальной сферы к решению конфликтов.

Обоснована, разработана и экспериментально проверена система профессиональной подготовки будущих специалистов социальной сферы к решению конфликтов в профессиональной деятельности, которая имеет блочную структуру, охватывает целевой, содержательный, организационный, практический и результативный блоки, а также разработана ее графическая модель. В исследовании представлены организационно-педагогические условия профессиональной подготовки будущих специалистов социальной сферы, а также учебно-методическое обеспечение реализации системы.

Ключевые слова: будущие специалисты социальной сферы, готовность к решению конфликтов, концепция, система профессиональной подготовки, организационно-педагогические условия, структурная модель системы, учебно-методическое обеспечение.

Kalaur S. M. The system of professional training of future specialists of the social sphere for the resolution of conflicts in professional activities. – Manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Pedagogical Sciences in specialty 13.00.04 – theory and Methodology of Professional Education. – Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, Ternopil, 2019.

The research considers and substantiates the theoretical and methodological foundations for the formation of the readiness of future specialists of the social sphere to professional conflict resolution.

As a result of scientific research, conflict interaction in the social sphere was analyzed and classification of conflicts according to such factors was generalized: nature of origin, character, subject, result, manifestation, direction and content of interaction, ethical features, useful representations, number of parties, emotional influence, developmental process, the attitude to the subjects, the form of expression, the number of people, the scale of the occurrence, the type and nature of the solution.

The profессиogram, which provides a general description of the professional activities of specialists in the social sphere, competent in resolving professional conflicts, combining theoretical and procedural-activity competence, encompasses a list of professional competences, is based on personal and professional qualities, professional and personal characteristics. The concept of forming the readiness of future specialists of the social sphere for resolving conflicts on the basis of continuity, degree and integration of professional training is offered. The concept is based on theoretical, methodological and technological concepts and aims at improving of the professional knowledge, skills and personal and professional qualities of students, has a goal, tasks, main characteristics, the main point of reference is professional and personal development and self-development of future specialists in the social sphere in solving conflicts.

The components (motivational, cognitive, conative, personal), criteria (motivational-value, theoretical-content, practical-oriented, reflective-personal) are determined, and the spectrum of indicators of the readiness of future specialists of the social sphere to resolve conflicts are defined by low, satisfactory, sufficient and high levels.

It is substantiated, developed and experimentally tested the system of professional training of future specialists of the social sphere to resolve conflicts in professional activity, which is presented in the form of mutually determined properties (information, purposefulness, integrity, functionality, equivalence, structural, hierarchy, emergence, integrability, synergism, openness, balance, stability, reliability, dynamism), signs (engagement, integrability, latitude, conceptuality, intensity), functions (educational, epistemological, design, reflexive).

The system has a block structure and includes: 1) the target (purpose, task, conceptual basis (continuity, degree, integration) and stages of professional training (basic, main, creative)); 2) content (content characteristic of the conflict, profессиogram, principles (general scientific and specific) and approaches (systemic, problem, praxeological, anthropological, communicative, competence, acmeological, environmental, cultural, personally oriented)); 3) organizational (organizational and pedagogical conditions of vocational training, educational disciplines (conflict orientation, professional and practical training), practice, independent, individual and scientific work); 4) practical (pedagogical technologies, traditional and innovative forms, methods and techniques); 5) productive (components, criteria, levels and result) blocks. The study presents a graphical model of the system.

A significant impact on vocational training of future specialists of the social sphere to the resolution of conflicts in professional activity have organizational and pedagogical conditions. The training of future specialists in the social sphere is substantiated and implemented a range of organizational and professional conditions, such as: the formation of a motivational basis of readiness through the introduction of personally oriented learning; systematization of theoretical knowledge by means of information and communication technologies; the development of practical skills and skills based on problem-based learning and the solution of professional situations and tasks of conflict-related content; improvement of personality and professional qualities through the introduction of training technology.

In the process of scientific research, a complex of teaching and methodological support for the formation of readiness to resolve conflicts among future specialists in the social sphere is proposed based on the choice of pedagogical technologies (person-oriented, interactive, project, multimedia, training technology, technology of problem education), the definition of practical mechanisms of the implementation of organizational and pedagogical conditions, through the selection of effective forms and methods of vocational training.

Key words: future specialists of the social sphere, readiness to resolve conflicts, concept, system of professional training, organizational and pedagogical conditions, structural model of the system, teaching and methodological support.

Підписано до друку 28.12.2018 р.
Формат 60x84/16.
Папір друк. Друк офсетний.
Ум. друк. арк. 1,9. Обл.-вид. арк. 1,9.
Наклад 100 прим. Зам. № 02/18/2-2

Віддруковано у видавничому центрі "Вектор"
46018, м. Тернопіль, вул. Львівська, 12,
Тел. 8 (0352) 40-08-12

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ТР № 46 від 07 березня 2013р.
ФОП Осадца Ю.В.